

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ
Δημόσιος Επιστημονικός Διάλογος

Αρχαιολογική Εταιρεία Αθηνών
10 Οκτωβρίου 2001

Περιεχόμενα

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Χαιρετισμός Λεωνίδα Κύρκου

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Κωστής Μπακόπουλος: Αποτελεσματικότητα της Δικαιοσύνης - Η άποψη του Πολίτη

ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ

Γεώργιος Βελλής: Αποτελεσματικότητα της Δικαιοσύνης - Απόπειρα ανατομίας του θέματος

Πέτρος Γέμτος: Το κόστος της Δικαιοσύνης και η κατανομή του

ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ - ΔΕΥΤΕΡΟΛΟΓΙΕΣ

Μιχάλης Σταθόπουλος

Στέφανος Μαθθίας

Αντώνης Ρουπακιώτης

Ιάσων Δούμης

ΣΥΝΟΨΗ

Γεώργιος Κουμάντος

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Κωνσταντίνος Κεραμεύς

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ
Γιατί ενδιαφέρονται, οι Πολίτες;

Ο σκοπός της παρούσας έκδοσης είναι διττός:

Ο πρώτος και προφανής είναι να αποκτήσουν ευρύτερη δημοσιότητα οι εισηγήσεις και παρεμβάσεις των επιφανών εκπροσώπων του δικαστικού κλάδου, της διοίκησης της δικαιοσύνης, της δικηγορίας και του ακαδημαϊκού χώρου, που συμμετείχαν στην εκδήλωση της "Κίνησης Πολιτών για μια Ανοικτή Κοινωνία" με θέμα "Αποτελεσματική Δικαιοσύνη" στις 10 Οκτωβρίου 2001. Ο αναγνώστης θα εντυπωσιαστεί με την πληρότητα του περιεχομένου τους και με τη σαφήνεια με την οποία αποτυπώνεται η σημερινή εικόνα της Δικαιοσύνης στη χώρα μας.

Ο δεύτερος σκοπός της έκδοσης είναι να δημοσιοποιηθεί ο προβληματισμός της Κοινωνίας Πολιτών για την κατάσταση της Δικαιοσύνης. Για το λόγο αυτό στο θεματικό επίκεντρο της εκδήλωσης τοποθετείται η αναποτελεσματικότητα του σημερινού συστήματος απονομής, που ευθέως θίγει τον πολίτη, είτε ως ιδιώτη είτε ως διοικούμενο είτε ως ενεργό συμμετοχο της οικονομικής ζωής, και βεβαίως αποτελεί συγκριτικό μειονέκτημα της χώρας μας διεθνώς με πολλαπλές αρνητικές επιπτώσεις.

Σε συζήτηση τίθενται όλες οι παράμετροι που επηρεάζουν αρνητικά την αποτελεσματικότητα : θέματα "μεγάλα", όπως οι προσπάθειες ελέγχου και χειραγώγησης της Δικαιοσύνης από την πολιτική εξουσία ή η προνομιακή νομοθετική μεταχείριση του Δημοσίου και η τάση του να θέτει εαυτό πέρα και πάνω από τη δικαστική εξουσία και τις αποφάσεις της, αλλά και θέματα "μικρά", καθημερινά, όπως η

βραδύτητα έκδοσης αποφάσεων, οι παρωχημένες συνθήκες στο χώρο των δικαστηρίων και η υλικοτεχνική υποδομή. Επιχειρείται επίσης μία ρρθολογική αντιμετώπιση της παραμέτρου του κόστους της δίκης, ιδίως όσον αφορά τον επιμερισμό του μεταξύ κράτους και διαδίκων - ένα παραμελημένο ή ίσως και αποσιωπημένο θέμα στη χώρα μας. Τέλος εξετάζονται και οι δυνατότητες αποφυγής δημιουργίας περιττών δικαστικών διαφορών, ιδίως με τη μορφή συγκροτημένης νομοθετικής παραγωγής, σαφήνειας δικαίου και εφαρμογής των νόμων.

Η εκδήλωση αυτή ήταν η δεύτερη που διοργάνωσε για τη Δικαιοσύνη η "Κίνηση Πολιτών για μια Ανοικτή Κοινωνία". Είχε προηγηθεί, τον Μάιο του 1999, ημερίδα με θέμα την ανεξαρτησία της δικαστικής απέναντι στην κυβερνητική εξουσία. Η ημερίδα για την αποτελεσματικότητα αποτέλεσε έτσι, κατά κάποιο τρόπο, τη συνέχεια και τη θεματική συμπλήρωση του προβληματισμού της Κοινωνίας Πολιτών για το διαχρονικώς επίκαιρο ζήτημα της ποιότητας της Δικαιοσύνης. Το γενικό συμπέρασμα από τις εκδηλώσεις αυτές και τον πλούσιο προβληματισμό τους δεν εξαντλείται στη διαπίστωση ότι καίριες παρεμβάσεις και βελτιώσεις σε επιμέρους τομείς είναι σήμερα επιτακτικές. Η ποιοτική Δικαιοσύνη, ως κατ' εξοχήν έργο ανθρώπων, είναι εκείνη που έχει ως θεμέλιο τον σεβασμό και την εμπιστοσύνη των λειτουργών και των αποδεκτών της.

Η "Κίνηση Πολιτών για μια Ανοικτή Κοινωνία" ευχαριστεί θερμά όλους εκείνους που συνέδραμαν στην οργάνωση της εκδήλωσης στις 10 Οκτωβρίου 2001 και όσους συμμετείχαν σ' αυτήν, για τη συνεισφορά της γνώσης και της εμπειρίας τους και για τη συμβολή τους στη δημιουργία ενός γονίμου δημόσιου διαλόγου.

Κίνηση Πολιτών

Χαιρετισμός Λεωνίδα Κύρκου

Προέδρου "Κίνησης Πολιτών για μια Ανοικτή Κοινωνία"

Φίλοι πολίτες,

Εκ μέρους της "Κίνησης Πολιτών για μια Ανοικτή Κοινωνία", διοργανώτριας της σημερινής συνάντησης, σας ευχαριστώ θερμά για την σημερινή σας παρουσία.

Το Μάιο του 1999, η "Κίνηση Πολιτών για μια Ανοικτή Κοινωνία" διοργάνωσε στην Παλαιά Βουλή ημερίδα για την ανεξαρτησία της Δικαιοσύνης. Κάποιοι από τους σημερινούς ομιλητές, μας είχαν τιμήσει και τότε με τη συμβολή τους. Σήμερα καταπιανόμαστε με την αποτελεσματικότητα της Δικαιοσύνης, ένα ζήτημα εξίσου σπουδαίο με την ανεξαρτησία. Και τούτο γιατί πιστεύουμε ότι η αποτελεσματικότητα αποτελεί κατ' εξοχήν προσδοκία και απαίτηση του πολίτη, θα μπορούσε να αναλογιστεί κανείς, τι ωφελεί η έγκυρη δικαστική προστασία αν δεν είναι και έγκαιρη. Η παρανομία και η αυθαιρεσία, είτε κρατική είτε ιδιωτική, ανθίζουν και στον πολίτη γεννώνται αισθήματα έλλειψης εμπιστοσύνης στον δημόσιο βίο και αδιαφορίας για τα δημόσια πράγματα. Δυστυχώς η σημερινή κατάσταση, όπως την διαπιστώνει και την βιώνει ο πολίτης, αποκλίνει από τις προσδοκίες του. Η απονομή της Δικαιοσύνης αργοπορεί απαράδεκτα με αποτέλεσμα να καλλιεργείται στον πολίτη η επικίνδυνη αντίληψη ότι είναι μάταιο να αναζητεί την προστασία της όταν την χρειάζεται. Το αν το φαινόμενο αυτό οφείλεται στην ανεπαρκή υποδομή της για την οποία ευθύνεται η πολιτεία ή συμβάλλουν και άλλοι λόγοι, θα φανεί ελπίζω στη συνέχεια της εκδήλωσης.

Επιθυμία της "Κίνησης Πολιτών για μια Ανοικτή Κοινωνία", που είναι ένας χώρος επικοινωνίας και δράσης πολιτών διαφόρων τάσεων και εκφράζει τις προσδοκίες της κοινωνίας πολιτών, είναι ο σημερινός διάλογος να αποτελέσει μια μικρή συμβολή στην διαρκή προσπάθεια για σύγχρονη Δικαιοσύνη στη χώρα μας. Δικαιοσύνη που σέβεται και περιφρουρεί την αξία του ανθρώπου, το αγαθό της ελευθερίας και την νομιμότητα. Που εγγυάται την εύρυθμη λειτουργία του οικονομικού και κοινωνικού βίου και την προστασία των δικαιωμάτων σύμφωνα με το πνεύμα του Συντάγματος και τις ανάγκες του πολίτη.

**Αποτελεσματικότητα της Δικαιοσύνης:
Η άποψη του Πολίτη**

Κωστής Μπακόπουλος,

Δ.Ν. Δικηγόρος, Γ.Γ. "Κίνησης Πολιτών για μια Ανοικτή Κοινωνία"

Στην Ελλάδα, παραδοσιακά, γίνεται πολύ λόγος για την ανεξαρτησία της Δικαιοσύνης και λιγότερος για την αποτελεσματικότητα της. Η γνήσια πολιτικοποιημένη ελληνική συνείδηση, που τόσο ενδιαφέρεται για τις σχέσεις πολιτικής και δικαστικής εξουσίας, δεν συνεγείρεται από το πώς, σε πόσο χρόνο και υπό ποιες συνθήκες απονέμεται Δικαιοσύνη στη χώρα μας. Πολλοί τα θεωρούν αυτά τεχνικά θέματα ειδικού ενδιαφέροντος, που τα ρυθμίζει πάντα το Υπουργείο Δικαιοσύνης με κάποιο νομοσχέδιο. Και δεν είναι λίγοι εκείνοι που πιστεύουν ότι σε αντίθεση με την ανεξαρτησία της Δικαιοσύνης, που είναι υπόθεση όλων, η αποτελεσματικότητα αφορά μόνο τους διαδίκους.

Δεν είναι όμως έτσι τα πράγματα. Κατ' αρχάς, η ενασχόληση με την ανεξαρτησία της Δικαιοσύνης σε καμία περίπτωση δεν υποδηλώνει έλλειψη της - ευτυχούμε μάλιστα να βιώνουμε κατά τα τελευταία χρόνια το καταφανώς αντίθετο. Από την άλλη πλευρά, η δημόσια σιωπή ως προς την αποτελεσματικότητα της κάθε άλλο παρά τεκμαίρει την ύπαρξη της. Και ακόμη, η αναποτελεσματικότητα δεν είναι πρόβλημα μόνο των διαδίκων. Είναι έλλειμμα σε μία κορυφαία δημόσια λειτουργία, που μας αφορά όλους, γιατί επηρεάζει την ασφάλεια του δικαίου, τις συναλλακτικές σχέσεις και την πραγματική αξία των δικαιωμάτων. Πόσο αποτελεσματική είναι λοιπόν η Δικαιοσύνη στην Ελλάδα σήμερα; Τι διαπιστώνει ο πολίτης που διαβαίνει το κατώφλι της θέμιδας;

Διαπιστώνει, κατ' αρχάς, ότι η Δικαιοσύνη απονέμεται με βραδύ ρυθμό, τον βραδύτερο ίσως συγκριτικά με τα άλλα ευρωπαϊκά κράτη. Από ενάμιση μέχρι έξι χρόνια χρειάζονται μέχρι να επιλυθεί σε πρώτο βαθμό μία διαφορά. Η διαδικασία κατόπιν στο Εφετείο και, ενδεχομένως, στον Αρειο Πάγο διαρκεί επιπλέον χρόνο. Ο χρόνος επίλυσης της διαφοράς εξαρτάται από διάφορους παράγοντες - από το είδος της διαδικασίας, από τον αριθμό των αναβολών, από το βαθμό επιμέλειας των διαδίκων και βεβαίως από τη στάση που τηρεί ο δικαστής απέναντι σε - συγκεκαλυμμένα ή φανερά - φαινόμενα παρελκυστικότητας.

Το διάστημα που μεσολαβεί από την κατάθεση μιας αγωγής μέχρι τη δικάσιμο κυμαίνεται από 8 έως και 16 μήνες. Όταν δηλαδή σε άλλες χώρες θα είχε ήδη εκδοθεί οριστική απόφαση, στην Ελλάδα η υπόθεση δεν έχει ακόμα συζητηθεί! (στη Γερμανία π.χ. η μέση διάρκεια της πολιτικής δίκης στον πρώτο βαθμό είναι μικρότερη του έτους, και μάλιστα αυτό θεωρείται ήδη πολύ και γι' αυτό μελετώνται λύσεις συντόμευσης).

Στις ποινικές και διοικητικές υποθέσεις η κατάσταση δεν είναι καλύτερη. Ειδικά όσον αφορά στις ποινικές και σύμφωνα με στοιχεία της Ένωσης Δικαστών και Εισαγγελέων, τα πλημμελήματα εκδικάζονται 5 έως και 7,5 χρόνια μετά από την τέλεση τους, ενώ για τα κακούργηματα χρειάζονται έως και 12 χρόνια μέχρι την τελική δικαστική κρίση. Φτάνουμε στο αποτέλεσμα, πλήθος ποινικών αδικημάτων να παραγράφεται λόγω ανεπάρκειας του συστήματος. Ο χαρακτηρισμός όμως αυτός είναι επιεικής, αν αναλογιστούμε ότι έτσι το ίδιο το σύστημα θάλπει την παρανομία και το έγκλημα.

Η βραδύτητα στην απονομή της Δικαιοσύνης δεν διαφέρει συχνά από αρνησιδικία. Αφήνει τον πολίτη απροστάτευτο, ενθαρρύνει την παρανομία και την αντισυναλλακτική συμπεριφορά και καλλιεργεί αίσθημα έλλειψης εμπιστοσύνης στη δικαιοδοτική λειτουργία της χώρας μας. Για την κατάσταση αυτή - το διευκρινίζουμε προκαταβολικά - το μεγαλύτερο μέρος της ευθύνης το φέρει η πολιτεία και όχι οι λειτουργοί της Δικαιοσύνης. Και ας μην θεωρηθεί ότι εδώ πρόκειται απλώς για μία ακόμη περίπτωση διοικητικής δυσλειτουργίας. Πρόκειται για σαφή περίπτωση παράνομης συμπεριφοράς του κράτους έναντι του πολίτη. Το άρθρο 6 παρ. 1 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ένα νομοθετικό κείμενο που ανήκει - όπως το Σύνταγμα - στο σκληρό πυρήνα της έννομης τάξης μας, ορίζει ότι "κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα η υπόθεση του να δικασθεί εντός λογικής προθεσμίας από δικαστήριο". Και δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που η χώρα μας έχει καταδικασθεί από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων για το ότι προσέβαλε αυτό το ανθρώπινο δικαίωμα.

Το ανθρώπινο δικαίωμα στην έγκαιρη δικαστική προστασία έχει και σαφέστατη οικονομική όψη: Κανείς δεν αμφιβάλει ότι η πραγματική αξία των απαιτήσεων και γενικότερα των περιουσιακών δικαιωμάτων είναι συνάρτηση και του χρόνου εντός του οποίου μπορούν να ικανοποιηθούν αποτελεσματικά. Με αυτό ως δεδομένο, πόση ασφάλεια στις συναλλαγές παρέχεται και τι είδους προγραμματισμό μπορεί να κάνει ο οικονομικά ενεργός πολίτης και η επιχείρηση, όταν το σύστημα των κανόνων που ρυθμίζουν την οικονομική ζωή και εγγυώνται την καλή λειτουργία της παραλύει λόγω του ρυθμού εφαρμογής; Γιατί να διακινδυνεύσει κάποιος μία επιχειρηματική κίνηση, μία επένδυση σε χώρα που το θεσμικό της πλαίσιο είναι αβέβαιο, η συναλλαγή με το κράτος γίνεται, ακόμη και σήμερα, με άνισους όρους για τον πολίτη και γενικά τον αντισυμβαλλόμενο και η εφαρμογή των κανόνων βραδυπορεί και έτσι συχνά αυτοακυρώνεται;

Οι αιτίες της βραδύτητας είναι πολλές, ετεροειδείς και ενεργούν συνδυαστικά. Σε αυτές θα αναφερθούν άλλοι αρμοδιότεροι στη συνέχεια. Ολοι αναμένουμε με ενδιαφέρον τις προτάσεις θεραπείας, που σήμερα είναι επίκαιρες όσο και επείγουσες, αλλά και την εφαρμογή τους. Μέτρα όπως η εξωδικαστική επίλυση διαφορών, η συντόμευση των διαδικασιών, ο περιορισμός των αναβολών, η θέσπιση αντγκινήτρων στην άσκηση ενδίκων μέσων και αρκετά άλλα, είναι βήματα προς θετική κατεύθυνση. Ομως, παρά τις καλές προθέσεις και τις νομοθετικές και άλλες προσπάθειες βελτίωσης, ο πολίτης δεν μπορεί να εφησυχάσει:

- Εκπλησεται από την ελλιπή υλικοτεχνική υποδομή των δικαστηρίων και την εξοργιστική, θα έλεγε κανείς, αδυναμία εκμετάλλευσης των ηλεκτρονικών και τηλεπικοινωνιακών ευκολιών που υπάρχουν. Στην εποχή των νέων τεχνολογιών, της πληροφορικής και του διαδικτύου είναι λυπηρό να διαπιστώνουμε, ότι στα ελληνικά δικαστήρια τηρούνται ακόμη χειρόγραφα - και γι' αυτό αναπόφευκτα ελλιπή - πρακτικά, συντάσσονται χειρόγραφες καταθέσεις και οι δικαστικές αποφάσεις δημοσιεύονται και αυτές ως επί το πλείστον χειρόγραφες και μετά ακολουθούν μήνες ή και χρόνια για καθαρογραφή και θεώρηση. (Η απόφαση USA vs Microsoft βρισκόταν την επομένη της δημοσίευσης της στο διαδίκτυο).

- Βλέπει όλους τους άλλους παράγοντες της δίκης να υποβάλλουν τα κείμενα τους σε έντυπη μορφή και μέσα σε τακτές προθεσμίες, που αν δεν τις τηρήσουν, χάνουν το δικαίωμα που ασκούν, και αναρωτιέται γιατί να μην ισχύουν τα ίδια και για τους δικαστές ως προς τις αποφάσεις που εκδίδουν. Γιατί να υπάρχουν δύο μέτρα και δύο σταθμά; Δεν είναι όλοι οι παράγοντες, ισότιμοι συνεργάτες στο έργο που ονομάζεται απονομή της Δικαιοσύνης;

- Διερωτάται πόσο καλή μπορεί να είναι μία δικονομική μεταρρύθμιση με σκοπό την επιτάχυνση των δικών, όσο διατηρούνται οι αιτίες που προκαλούν τη μακροδικία, την πολυδικία και την παλινδικία. Όταν διαιωνίζονται τα φαινόμενα της πολυνομίας, των βραχύβιων ρυθμίσεων και των νομοτεχνικά πρόχειρων νομοθετημάτων που δημιουργούν ασάφεια και επομένως αβεβαιότητα. Όταν απαιτείται η έκδοση αλληπάλληλων αποφάσεων, όμοιων κατά περιεχόμενο, για να καταδικάσουν ίδια ή παρόμοια συμπεριφορά του ίδιου εναγομένου - το Δημόσιο δεν εξαιρείται εδώ -, με αποτέλεσμα να δημιουργείται ένας πληθωρισμός δικαστικών αποφάσεων που αφενός καθυστερεί την απονομή Δικαιοσύνης αφετέρου απαξιώνει το ειδικό βάρος που πρέπει να έχει η δικαστική απόφαση. Μέχρι πρότινος είχαμε και το πρόβλημα της απαράδεκτης θεσμικής ασυλίας που νομοθετικά απολάμβανε το Δημόσιο στις δικαστικές διαφορές του με τους ιδιώτες (π.χ. η αδυναμία εκτέλεσης δικαστικών αποφάσεων κατά του Δημοσίου και άλλα αντισυνταγματικά προνόμια). Ηδη όμως, το άρθρο 94 παρ. 4 του ισχύοντος αναθεωρημένου Συντάγματος ρητά επιτρέπει την αναγκαστική εκτέλεση κατά του Δημοσίου, των ΟΤΑ και ΝΠΔΔ.

- Ακούει ότι προβλέπεται εκδίκαση κατά προτεραιότητα επιλεκτικά για υποθέσεις που συνταράσσουν την κοινή γνώμη και προβληματίζεται μήπως η ειδική αυτή μεταχείριση είναι άδικη έναντι των υπολοίπων. Και το κυριότερο, φοβάται μήπως το πρώτο θύμα των μέτρων επιτάχυνσης της δίκης είναι η ίδια η αντικειμενική ορθότητα της δικαστικής απόφασης, την οποία μόνο η ψυχρή και αποστασιοποιημένη από παροδικά πάθη και συγκινήσεις κρίση μπορεί να εγγυηθεί - εγγύημα πολλές φορές δύσκολο ακόμα και για τον έμπειρο δικαστή, όταν η κοινή γνώμη διψάει για "Δικαιοσύνη" που θα την ικανοποιήσει.

- Διαπιστώνει - ευτυχώς όχι συχνά - μία νοοτροπία αδράνειας σε κάποιους από τους συντελεστές της. Μία νοοτροπία που δεν αρμόζει στη φύση του δικαιοδοτικού έργου - έργου υψηλής ευθύνης που έγκυρα και έγκαιρα πρέπει να παρέχεται προς όφελος των διαδίκων και της κοινωνίας. Κάθε δικονομική μεταρρύθμιση τότε μόνο θα έχει τα επιθυμητά αποτελέσματα, όταν ο δικαστής, ο δικηγόρος και καθένας που έχει θεσμικό ρόλο θεωρεί τον εαυτό του προσωπικά υπεύθυνο για την αποτελεσματική πραγμάτωση μίας κοινωνικής λειτουργίας. Η αποτελεσματικότητα της Δικαιοσύνης είναι πρωτίστως θέμα αντίληψης.

Εκτός από τη βραδύτητα, ο πολίτης που έρχεται σε επαφή με τη Δικαιοσύνη διαπιστώνει και ένα άλλο χαρακτηριστικό της: το χαμηλό ύψος της επιδικαζόμενης δικαστικής δαπάνης. Αυτό δεν σημαίνει ότι το συνολικό, πραγματικό κόστος του δικαστικού αγώνα δεν είναι σημαντικό. Καμία Δικαιοσύνη άξια του ονόματός της δεν μπορεί να παρέχεται σήμερα χωρίς το ανάλογο κόστος. Το ζήτημα είναι ποιος το επωμίζεται. Ο πολίτης, που βλέπει ότι για κάθε υπόθεση κινείται ολόκληρος μηχανισμός και παρέχεται με τη σύμπραξη περισσοτέρων, υψηλό επιστημονικό και σύνθετο διοικητικό έργο, αναρωτιέται αν τελικά είναι πράγματι δίκαιο να κατανέμεται άνισα και ανορθολογικά μεταξύ κοινωνικού συνόλου και διαδίκων το κόστος μιας υπηρεσίας που αφορά και ωφελεί μόνο τους τελευταίους. Και τούτο στο όνομα μιας αντίληψης που θεωρεί τη Δικαιοσύνη ως κοινωνική παροχή, ως αγαθό που καθένας μπορεί να απολαύσει χωρίς περιορισμούς και διακρίσεις.

Και ναι μεν αυτή η αντίληψη δεν στερείται θεωρητικής και κοινωνικής λογικής. Η εφαρμογή της όμως σίγουρα δεν οδηγεί στο επιθυμητό αποτέλεσμα, αφού μάλλον βλάπτει αυτούς που θέλει να προστατεύσει. Το τεχνητά χαμηλό ύψος της επιδικαζόμενης δικαστικής δαπάνης κάνει την προσφυγή στο δικαστήριο εύκολη λύση, κάτι που και την αποτελεσματικότητα βλάπτει και ασφαλώς δεν αρμόζει στην περιωπή της λειτουργίας και των συντελεστών της. Και ασφαλώς δεν ανταποκρίνεται στο ολικό κόστος της δίκης. Σε άλλες χώρες, το ύψος της δικαστικής δαπάνης συχνά λειτουργεί αποτρεπτικά στη δημιουργία ή τη συνέχιση περιπτώσεων ή επισφαλών ως προς το αποτέλεσμα τους δικών. Σ' εμάς αντίθετα, το φαινόμενο συνωστισμού δικών παρατηρείται πλέον ακόμη και στα Ανώτατα Δικαστήρια: 15.000 εκκρεμείς υποθέσεις και ο αριθμός τους αυξάνει διαρκώς.

Ας μην σπεύσει κανείς να παρερμηνεύσει τις σκέψεις αυτές, ότι τάχα οδηγούν σε Δικαιοσύνη δύο ταχυτήτων ή σε Δικαιοσύνη μόνο για τους εύπορους. Το αγαθό της έννομης προστασίας δεν υπάρχει άφθονο και διατηρεί την πολύτιμη αξία του όταν χρησιμοποιείται με φειδώ. Το πρόβλημα του ύψους και της κατανομής της δικαστικής δαπάνης στην Ελλάδα χρειάζεται πλέον μία ολοκληρωμένη μελέτη, που να λαμβάνει υπόψη της και να βασίζεται σε παραμέτρους νομικές, οικονομικές και κοινωνιολογικές, αλλά και να είναι απαλλαγμένη από χρωματισμούς και προκαταλήψεις. Οπως ότι οι νόμοι της αγοράς - έστω ως έναν περιορισμένο βαθμό - δεν έχουν θέση στη διοικητική οργάνωση του συστήματος απονομής της Δικαιοσύνης. (Παραδείγματα από άλλες δημόσιες δραστηριότητες, ίσως ατυχή, ίσως και όχι: Τα Ταχυδρομεία ή η Μεταφραστική Υπηρεσία του Υπουργείου Εξωτερικών χρεώνουν με τα διπλά τέλη τις υπηρεσίες τους, όταν αυτές ζητούνται με τη μορφή του επείγοντος.)

Ελπίζουμε ότι οι σκέψεις που θα διατυπωθούν στη συνέχεια από διάφορες πλευρές για το ζήτημα του κόστους της δίκης να αποτελέσουν μικρή αρχή μίας μεγάλης συζήτησης που ακόμη δεν έχει γίνει στη χώρα μας.

Κλείνουμε με κάποιες τελευταίες σκέψεις:

Δεν είναι μόνο η αποτελεσματικότητα. Η αντικειμενική ορθότητα της δικαστικής απόφασης είναι έργο που διαρκώς δυσκολεύει. Οι εξελίξεις στην τεχνολογία και στις διάφορες μορφές των συναλλαγών επιφορτίζουν τον σύγχρονο δικαστή με το καθήκον - πολύ περισσότερο απ' ό,τι στο παρελθόν - να ενημερώνεται και να επιμορφώνεται διαρκώς προκειμένου να αποφασίζει ορθά. Ενημέρωση και επιμόρφωση δεν σημαίνει μόνο γνώση των νέων διατάξεων. Σημαίνει διαλεκτική προσέγγιση και αληθινός προβληματισμός για το καινούργιο - στην οικονομία, στη νοοτροπία της κοινωνίας, στις αντιλήψεις περί ηθικής. Χωρίς αναίτια ποινικοποίηση συμπεριφορών και συναλλαγών, που μόνο ανασφάλεια και ενδοτικότητα στο λαϊκισμό αποδεικνύει. Με πίστη στις θεμελιώδεις αρχές της αξίας του ανθρώπου, της ελευθερίας, της νομιμότητας και της επιείκειας, που σήμερα αμφισβητούνται είτε από ηθικολογούντες είτε από όσους επιδιώκουν να ασκήσουν μέσω της τεχνολογίας ολοκληρωτικό έλεγχο. Αυτή η ποιοτική Δικαιοσύνη, η έγκαιρη και έγκυρη, που αποτελεί εγγύηση και συγχρόνως απόδειξη μιας ευνομούμενης σύγχρονης κοινωνίας, είναι σήμερα το ζητούμενο.

ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ

A.

Αποτελεσματικότητα της Δικαιοσύνης: Απόπειρα ανατομίας του θέματος

Γεώργιος Βελλής,

Επίτιμος Αντιπρόεδρος του Αρείου Πάγου

I. Ως αποτελεσματικότητα της Δικαιοσύνης εννοούμε συνήθως την ορθότητα και την ταχύτητα στην απονομή του δικαίου. Υπάρχει, όμως, και μια τρίτη διάσταση ιδιαίτερα σημαντική: Είναι η πληρότητα του δικαιοδοτικού έργου. Η δικαστική εξουσία καλείται από το Σύνταγμα να επιλύει όλες τις διαφορές και να κολάζει όλα τα εγκλήματα. Αν κάποιες από τις πρώτες παραμένουν ακουσίως αδικαστες και κάποια από τα δεύτερα διαφεύγουν την ποινική κύρωση, λόγος για πληρότητα, άρα και αποτελεσματικότητα, της Δικαιοσύνης δεν μπορεί να γίνει. Διότι και στις δύο περιπτώσεις οι πόρτες

από τις οποίες εισβάλλει η αυτοδικία, η κοινωνική αναταραχή, η φθορά του κρατικού μηχανισμού και ο κλονισμός της δημόσιας ασφάλειας παραμένουν ανοιχτές (ή μισάνοιχτες).

II. Με βάση το παραπάνω κριτήριο μπορεί να υποστηριχθεί πειστικά ότι η Ελληνική Δικαιοσύνη είναι αποτελεσματική; Μάλλον όχι. Αποτελεί δίδαγμα της κοινής πείρας, στον ομιλούντα δε και προϊόν μακροχρόνιων δικαστικών (εν μέρει και δικηγορικών) εμπειριών, ότι το δεδουλευμένο είναι terra incognita τόσο για μια μεγάλη μερίδα ιδιωτικών και διοικητικών διαφορών όσο και για ένα ανησυχητικό ποσοστό των ποινικώς κολασίμων πράξεων και μάλιστα των βαρύτερων. Πριν προχωρήσω σε κάποια απόπειρα εντοπισμού των αιτιών και καταλήξω σε ορισμένες στοιχειώδεις προτάσεις, επιτρέψτε μου μια εισαγωγική παρατήρηση.

α. Η δικαιοσύνη κοινωνιολογία θα έπρεπε να διακρίνει μια εκ πρώτης όψεως παράδοση αντινομία: Σε ένα τόπο όπου το πάθος της φιλοδικίας είναι πανάρχαιο και κληρονομητό, η δε "ανομία" -αυτή η γενικευμένη καταφρόνηση και παράκαμψη της νομιμότητας- ενδημεί και καλπάζει με εφιαλτικούς ρυθμούς, ένας αριθμός κοινωνιών επιλέγει την αποχή από τη δικαστική περιπέτεια, ανεχόμενος σιωπηρά την προσβολή των δικαιωμάτων ή των συμφερόντων του, ή προσφεύγοντας σε επαχθείς και ενίοτε ταπεινωτικούς συμβιβασμούς. Η κατηγορία αυτή ενδέχεται να είναι ποσοτικά περιορισμένη, είναι, όμως, βέβαιο ότι περιλαμβάνει πρόσωπα κατ' εξοχήν ευαίσθητα και κοινωνικώς σημαντικά. Αλλά εκεί όπου η κατάσταση προσλαμβάνει τραγικές διαστάσεις είναι ο χώρος της ποινικής Δικαιοσύνης. Αν ληφθεί υπόψη ότι ο ποινικός νομοθέτης προστατεύει μέσω του ποινικού δικαστή τα σπουδαιότερα έννομα αγαθά και μάλιστα τα δημόσια εκείνα αγαθά για τα οποία, ελλείψει άλλης δραστηρικής προστασίας, ισχύει ο κανόνας "ο φόβος φυλάει τα έρμα", είναι ευνόητο τι συνεπάγεται η αδράνεια, η επιλεκτικότητα και η δυσλειτουργία της ποινικής καταστολής. Προσφυσέστατα ο αείμνηστος Γεώργιος Παπανδρέου είχε παρατηρήσει ότι συνυπαίτια για την κακοδαιμονία του δημοσίου βίου είναι η απάθεια της Δικαιοσύνης. Αν προσθέσουμε σ' αυτό τους ατυχείς έως κακόβουλους χειρισμούς του νομοθέτη, τον πληθωρισμό του δικηγορικού σώματος και το χαμηλό επίπεδο μιας μεγάλης μερίδας του, την αρνητική επιρροή των λεγομένων μέσων μαζικής ενημέρωσης, την ελλιπέστατη (έως ανύπαρκτη) πολιτική παιδεία του λαού και την περιρρέουσα κοινωνική ατμόσφαιρα, όπου κυρίαρχο ιδανικό και δια παντός μέσου ζητούμενο είναι η "αρπαχτή" και ο αχαλίνωτος πλουτισμός, συμπληρώνουμε την απογραφή των παραγόντων που υπονομεύουν (ή και αναιρούν) αυτό που ονομάζουμε αποτελεσματικότητα της Δικαιοσύνης.

β. Για την εξειδίκευση όσων προαναφέρθηκαν, ας εξετάσουμε τους επιμέρους παράγοντες του ζητήματος:

Ο νομοθέτης

Την απονομή του δικαίου προπαρασκευάζουν ο εισαγγελέας και ο δικηγόρος και την πραγματοποιεί ο δικαστής. Ο νομοθέτης, όμως, είναι εκείνος που θέτει το πλαίσιο και τους όρους του δικαιοδοτικού έργου, θεσπίζοντας τους κανόνες ουσιαστικού και δικονομικού δικαίου βάσει των οποίων οφείλει η δικαστική εξουσία να στελεχωθεί, να οργανωθεί και να λειτουργήσει. Λέγοντας "ο νομοθέτης" εννοούμε πράγματι την κυβερνητική εξουσία, εκείνη δηλαδή, στην οποία έχουν συγχωνευθεί οι δύο από τις συντεταγμένες εξουσίες: η νομοθετική και η εκτελεστική, θα ζούσαμε στον καλύτερο των κόσμων αν αυτή η παντοδύναμη εξουσία είχε ως μοναδικό γνώμονα το δημόσιο συμφέρον. Στην πραγματικότητα της εποχής μας - πιθανότατα και άλλων εποχών- αυτό δεν συμβαίνει και είναι αμφίβολο αν μπορεί να συμβεί. Διότι, ανεξαρτήτως του περιβάλλοντος "πολιτικού κόστους" ως ... παραδοσιακού κριτηρίου πάσης κυβερνητικής (και γενικότερα πολιτικής) πράξεως ή παραλείψεως, δεν πρέπει να μας διαφεύγει ότι η εν λόγω εξουσία στερείται σημαντικού μέρους της ουσιαστικής αυτονομίας της, το οποίο οικειοποιείται με ρυθμό γεωμετρικής προόδου ένα δίπολο παραεξουσίας: τα οργανωμένα οικονομικά συμφέροντα, με κύριο όπλο τους τα έντυπα και ηλεκτρονικά μέσα "ενημέρωσης", και η συντεχνιακή -άρα φασίζουσα- εκδοχή του συνδικαλισμού. Το μοντέρνο αυτό παρακράτος, επικουρούμενο και από τις κλασικές, αν και παρακατιανές πελατειακές ομάδες πίεσεως, μετέχει ενεργώς στη διαμόρφωση της νομοθετικής βουλήσεως νοθεύοντας υπούλως και ανεξόδως το δημοκρατικό πολίτευμα. Η Δικαιοσύνη δεν αποτελεί θεσμικό στεγανό. Οργανώνεται κατά νόμον και λειτουργεί κατά νόμον. Κακός νόμος ίσον κακή Δικαιοσύνη. Όταν ο νομοθέτης δημιουργεί εξαιρετικό δίκαιο για να ευνοήσει (και πολύ σπανιότερα για να θίξει) ορισμένες κοινωνικές ομάδες, ακόμη και μεμονωμένα "προνομιούχα" άτομα, χάριν των οποίων μεταβάλλει ακόμη και πάγιες ρυθμίσεις του ποινικού νόμου, όταν καταργεί κεκτημένα δικαιώματα και τις δικαστικές αποφάσεις που τα αναγνώρισαν, όταν με ετοιμόρροπα ή αστεία λεκτικά προσχήματα, αμνηστεύει αξιοποιήσιμες πράξεις ενθαρρύνοντας την επανάληψή τους, όταν με συνεχείς παρεμβάσεις και για λόγους πρώτιστα δημοσιονομικούς αποκλείει ή εξανεμίζει την πραγματική έκτιση των ποινών και για τα βαρύτερα ακόμη των εγκλημάτων, υπονομεύοντας έτσι τους σκοπούς της ποινής και τη δημόσια ασφάλεια, όταν λιπαίνει τη φιλοδικία των Ελλήνων ευνοώντας για λόγους ψηφοθηρικούς τον πληθωρισμό των δικαστηρίων, των δικαστών και των δικηγόρων, όταν προσβλέπει στη Δικαιοσύνη ως πηγή δημοσίων εσόδων, αρνείται όμως να διαθέσει τα απαραίτητα για την ευπρόσωπη και ορθή λειτουργία των δικαστηρίων, των γραμματειών τους και των σωφρονιστικών καταστημάτων, περικόπτοντας έστω και κάποια από τα "γενναία δοσίματα" προς τις ποδοσφαιρικές ανώνυμες εταιρίες, όταν, τέλος, οι φορείς

των λοιπών εξουσιών και παραεξουσιών επιχειρούν θορυβωδώς να ματαιώσουν κάθε δικαστική ενέργεια που απειλεί τα άνομα συμφέροντα ή τα παράνομα κεκτημένα τους, χαρακτηρίζοντας ακόμη και τη στοιχειώδη επιτέλεση του δικαστικού καθήκοντος ως ποινικοποίηση της πολιτικής ζωής, πολιτικοποίηση της Δικαιοσύνης, κράτος δικαστών και άλλα ηχηρά παρόμοια, τότε μάλλον πρέπει να απορούμε όχι για το ατελεσφόρητο της Ελληνικής Δικαιοσύνης αλλά για την όποια αποτελεσματικότητα της απέμεινε.

Ο δικαστής

Απάντηση στην παραπάνω απορία δίνει ως ένα σημείο η μέχρις αυτοθυσίας εργατικότητα, η επιστημονική επάρκεια και το υψηλό φρόνημα μιας μεγάλης μερίδας των δικαστικών λειτουργών μας (δικαστών και εισαγγελέων). Οι άξιοι αυτοί άνθρωποι είναι κόκκοι από το αλάτι της γης. Η μικρά ζύμη που "όλον το φύραμα ζυμοί". Αλλά υπάρχει και η άλλη μερίδα. Αγνωστη η έκταση της, πιθανώς, όμως, όχι μικρή. Είναι, προπαντός, τέτοια και τόση όση αρκεί για να ευτελισθεί η εικόνα της Δικαιοσύνης στη συνείδηση μεγάλου τμήματος της κοινωνίας και να συρρικνωθεί στο όριο ασφαλείας η "καλή μαρτυρία από των έξωθεν". Η Δικαιοσύνη, μη διαθέτοντας όπλα ή χρήματα, μοιάζει με το νόμισμα: Ως μόνη πηγή ισχύος έχει το κύρος, απ' όπου απορρέει η αξιοπιστία της στη συνείδηση του κοινωνικού σώματος, συνακόλουθα και η εμπιστοσύνη στις αποφάσεις της. Το κύρος δεν χαρίζεται. Είναι έπαθλο που ο δικαστής το κατακτά μαχόμενος ενάντια στις αδυναμίες του, αλλά και ενάντια σ' εκείνους που τον μισούν γιατί τον φοβούνται. Μπορούμε να υπολογίσουμε το βάθος και την έκταση της παρακμής απογράφοντας εκείνους που έχουν λόγους να φοβούνται τη Δικαιοσύνη, ιδίως την ποινική. Αυτοί που έπρεπε να αποτελούν την πελατεία των εισαγγελέων και των δικαστηρίων δεν είναι μόνο τα κλασικά κλεφτρόνια, οι μετρίου κινδύνου απατεωνίσκοι και όσοι σύρονται από ιδιωτικές αντιδικίες. Η βαριά και ιδιαίτερα αντικοινωνική παραβατικότητα - είτε έχει αξιόποιο χαρακτήρα, είτε συνιστά εκτροπές που εμπίπτουν στη δικαιοδοσία των διοικητικών δικαστηρίων- προέρχεται από τους φορείς της πολιτικής εξουσίας και από τους βαρώνους και τους παρατρεχάμενους της οικονομικής παραεξουσίας. Η ηθική κόπωση, οι ιστορικές απογοητεύσεις και η επιτηδείως αναπαραγόμενη απαιδευσία του "κυρίαρχου" λαού -ενός λαού, άλλωστε, που τρέφει ανέκαθεν απροκάλυπτο ή μετά βίας κρυπτόμενο θαυμασμό προς την πλουτοφόρο λωποδυσία-εχουν εξουδετερώσει στον τόπο μας το ισχυρότερο όπλο κατά της ανομίας: την καταλυτική αποδοκιμασία της κοινής γνώμης, τον κοινωνικό αποκλεισμό των φαύλων, αυτό που ονομάζεται "κοινωνικός καταναγκασμός". Ο λαός εδώ και χρόνια έπαψε να οργίζεται και να φτύνει. Βαθμιαία κατολισθαίνει και αυτός προς ένα ιστορικά πρωτόγνωρο ηθικό μηδενισμό μέσα στον οποίο ο παραδοσιακός θαυμασμός για τους καταφερτζήδες δίνει τη θέση του στην κυνική υιοθέτηση της "ιδεολογίας" και των μεθόδων της αρπαχτής. Έτσι στην απέναντι όχθη, αντιμετώπος με την λερναία ύδρα της έσχατης παρακμής, στέκεται, σχεδόν μόνος, ο εισαγγελέας και ο δικαστής. Αλλά με τι κύρος και πόση ισχύ; Δεν είναι και αυτός σαρξ εκ της σαρκός και οστούν εκ των οστέων της δεδομένης κοινωνίας; Οι δικαστές μας αναζητούν συνήθως τα αίτια της φθοράς ή της δυσλειτουργίας των δικαιοδοτικών θεσμών σε παράγοντες έξω από το σπίτι τους. Λησμονούν ή παραβλέπουν ότι βαρύτατα πλήγματα κατά του κύρους της Δικαιοσύνης προήλθαν και προέρχονται από το ίδιο το δικαστικό σώμα. Παραδείγματα: α) Η συμμετοχή ανώτατων δικαστικών λειτουργών στο πρώτο υπουργικό συμβούλιο της απριλιανής δικτατορίας, γεγονός που συνέβαλε στη διεθνή ανοχή του καθεστώτος εκείνου, β) Οι αποφάσεις της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου, οι οποίες -με κάποιες λαμπρές μειοψηφίες- επικύρωσαν τις απολύσεις δικαστικών λειτουργών, παρά τις αντίθετες αποφάσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας, και νομιμοποίησαν το χουντικό δημοψήφισμα του 1973, γ) Η εις βάθος υπαλληλο-ποίηση των δικαστικών λειτουργών με όσα αυτή συνεπάγεται: επικράτηση συντεχνιακού πνεύματος, ανατροπή της ιεραρχίας των ενδιαφερόντων με πρόταξη των μισθών και των βαθμών, υιοθέτηση της αρχής της ήσσονος προσπάθειας, νοοτροπία εξάρτησης από την κυβερνητική εξουσία και τάση "συναλλαγής" με αυτή είτε με την προοπτική αναρριχήσεως σε ύπατες θέσεις, είτε για ανταπόδοση υπηρεσιακών ή οικονομικών ωφελημάτων, είτε στο πλαίσιο του παραδοσιακού δόγματος "να είμαστε με το δοβλέτι", δ) Η περιδεής και κατά συνέπεια στρουθοκαμηλική στάση έναντι των καταχρήσεων των μέσων μαζικής ενημέρωσης και των συχνά αποκάλυπτων παρανομιών των φορέων της κρατικής εξουσίας και του οικονομικού παρακράτους και, τέλος, ε) Η εγκατάλειψη του δικαστικού αναχωρητισμού στο όνομα μιας δήθεν κοινωνικότητας που εκτρέφει άκρως διαβλητές συναναστροφές και ομόλογες εξαρτήσεις. Το γεγονός ότι η παθολογία αυτή απαντάται σε μερίδα μόνο του δικαστικού σώματος είναι ελάχιστα παρηγορητικό. Πρώτον, διότι, όσο μικρή και αν υποθεθεί η μερίδα αυτή, αρκεί για να τραυματίσει βαριά το κύρος της Δικαιοσύνης στη συνείδηση ενός λαού, τον οποίο οι εμπειρίες από την σχέση του με τον Καίσαρα διαπότισαν με δυσθεράπευτη καχυποψία erga omnes. Και, δεύτερον, διότι εκείνο που έχει σημασία δεν είναι το πόσοι αλλά το π ο ι ο ί. Ο ελλειμματικός πταισματοδίκης δεν κάνει το ίδιο κακό με εκείνον που διαχειρίζεται πλημμελώς την ποινική δίωξη. Ο δευτερόβαθμος ή ο ακυρωτικός δικαστής που είναι αμείλικτος για τον πορτοφολά ή τον υπαλληλάκο αλλά ιδιαιτέρως ήπιος και ευμενής για τον μεγαλογιατρό ή τον επώνυμο δημοσιογράφο, συγκρινόμενος με τον αντίστοιχο πρωτοβάθμιο, "μείζον κρίμα λήφεται".

Ο δικηγόρος

Όπως έλεγε ο Χαράλαμπος Φραγκίστας, "η αγωγή είναι ο άξων περί τον οποίον κινείται η έννομος σχέσις της δίκης". Αυτό ισχύει, φυσικά, και για κάθε άλλο εισαγωγικό δίκης έγγραφο. Αρα κακή αγωγή ίσον κακή απόφαση. Από μόνο το γεγονός αυτό αναδεικνύεται η καταλυτική σημασία του δικηγόρου ως παράγοντος απονομής της αστικής και διοικητικής Δικαιοσύνης. Αυτός διακρίνει τα ουσιώδη πραγματικά γεγονότα, προβαίνει πρώτος στο νομικό χαρακτηρισμό τους και συντάσσει την αγωγή. Για το δυσκολότατο αυτό έργο -που συχνά παραβλέπεται ή αγνοείται από τους λοιπούς παράγοντες της δίκης- ο δικηγόρος πρέπει να έχει τα προσόντα καλού και έμπειρου δικαστικού λειτουργού. Ειδικότερα ο "ακυρωτικός" δικηγόρος οφείλει να έχει τα προσόντα άξιου ακυρωτικού δικαστή. Γι' αυτό και δεν είναι τυχαίο ότι ενώπιον των ανωτάτων δικαστηρίων μπορούν να παρίστανται στο Βέλγιο 20 δικηγόροι, στη Γερμανία 24, στη Γαλλία 60, δηλ. πολύ λιγότεροι από τους καθηγητές των αντίστοιχων νομικών σχολών! Στην Ιαπωνία των 130 εκατομμυρίων κατοίκων ο αριθμός των δικηγόρων δεν ξεπερνά τις 27 χιλιάδες. Πάσα ανομοιότης με τα παρ' ημίν δεν είναι τυχαία. Ούτε ως προς τα αίτια, ούτε ως προς τις συνέπειες. Αν προσμετρηθεί και το γεγονός ότι το σώμα των δικηγόρων είναι η δεξαμενή από την οποία αντλείται το σώμα των δικαστών, αποβαίνει προφανές και στον τελευταίο ξυλοσπίστη τι ολέθριες συνέπειες για την οργάνωση και τη λειτουργία της Δικαιοσύνης έχουν: α) η αβασάνιστη και αθρόα παραγωγή πτυχιούχων νομικής, β) η θεώρηση και μεταχείριση των δικηγόρων όχι ως άμισθων δικαστικών λειτουργών (όπως ορθώς απαιτεί ο Κώδικας των Δικηγόρων) αλλά ως ελεύθερων επαγγελματιών υποκειμένων στους χυδαίους "νόμους" της αγοράς, και γ) η συνακόλουθη υπερδιόγκωση του αριθμού των δικηγόρων, την οποία η μεν Πολιτεία υποθάλλει αφρόνως ως μέσο αντιμετώπισης της ανεργίας των νέων νομικών, οι δε ηγετικοί παράγοντες του δικηγορικού σώματος θεωρούν ότι διευρύνει την εκλογική βάση του σώματος και αυξάνει την ισχύ του ως ομάδας πίεσεως. Διαμορφώθηκε, κατά φυσική ακολουθία, ένα πληθωρικό σώμα δικηγόρων, για την επιβίωση του οποίου χρειάζεται η ακατάπαυστη προσφυγή στην ένσταση αφαιρέσεως "δικηγορικής ύλης", δηλαδή στην διατήρηση (και, γιατί όχι, στην επαύξηση) του αριθμού και της διάρκειας των δικών αναλώμασι του Ελληνικού λαού. Τα επιμέρους στοιχεία του προβλήματος είναι πασίδηλα.

III. Τι πρέπει και τι μπορεί να γίνει; Στο θεωρητικό πεδίο η απάντηση φαίνεται απλή: Να αναιρεθούν οι αρνητικοί παράγοντες που αναφέρθηκαν παραπάνω. Δηλαδή, ούτε λίγο ούτε πολύ, να ανασχεθεί και κάποτε να αναστραφεί η παρακμιακή πορεία της ελληνικής κοινωνίας. Δυσκολότατο αλλά όχι αδύνατο, ούτε με πρωτότυπο. Ας θυμηθούμε την κατάντια των πρώτων χρόνων του 20ού αιώνα και την αναγέννηση των ετών 1909-1915. Ας θυμηθούν οι ηγέτες μας ότι η αναγέννηση εκείνη ξεκίνησε από το χώρο της Δικαιοσύνης με εμπνευστή και πρωταθλητή το μεγάλο Νικόλαο Δημητρακόπουλο. Αν παραμεριστούν οι ψηφοθηρικοί υπολογισμοί, τα λαϊκίστικα κριτήρια και κάποιες πονηρές φοβίες, θα μπορούσε η Πολιτεία μας να επιχειρήσει τα εξής πρέποντα και εφικτά:

Να αναμορφώσει, τις νομικές σπουδές έτσι ώστε οι Νομικές Σχολές να καταστούν αποκλειστικά και μόνο φυτώρια δικηγόρων, δικαστών και συμβολαιογράφων. Για τα στελέχη της Διοίκησης και των επιχειρήσεων και τους υποψηφίους πολιτικούς δημιουργήθηκαν και λειτουργούν άλλες Ανώτατες Σχολές.

Να περιορίσει σταδιακά αλλά δραστικά τον αριθμό των δικηγόρων και των δικαστών. Ένας ικανός και καλά καταρτισμένος δικαστής, επικουρούμενος από εξίσου ικανούς δικηγόρους, παράγει άνετα το έργο τριών τουλάχιστον μετρίων συναδέλφων του και μάλιστα σε ποιοτικό επίπεδο που αποτρέπει τον καταιγισμό των δευτεροβάθμιων και ακυρωτικών δικών. Βέβαια ο δικαστής αυτός αξίζει και πρέπει να αμείβεται με τις αποδοχές των τριών άλλων.

Να απλουστεύσει ριζικά τους δικονομικούς κανόνες, περιορίζοντας στο ελάχιστο τα δικονομικά απαράδεκτα, έτσι ώστε η πρόοδος της δίκης να ανακόπτεται μόνο όταν παραβιάζονται τα θεμελιώδη δικονομικά αξιώματα.

Να ενθαρρύνει, ακόμη και με φορολογικά κίνητρα, τους εναλλακτικούς τρόπους επίλυσης των διαφορών (εξώδικη επίλυση, συμβιβασμούς και διαιτησίες).

Να οργανώσει ιδιαίτερη υπηρεσία Δικαστικής Αστυνομίας, η οποία, ανεξαρτημένη από την εκτελεστική εξουσία και τις κλασικές αστυνομικές πρακτικές, θα υπάγεται απευθείας στην εισαγγελία και τα όργανα της θα διέπονται από υπηρεσιακό καθεστώς όμοιο προς εκείνο των δικαστικών υπαλλήλων.

Να διασφαλίσει την ορθή και αποτελεσματική έκτιση των ποινών, τερματίζοντας την ολέθρια τακτική της εξουθένωσης της ποινικής Δικαιοσύνης, προκειμένου να αντιμετωπισθεί το πρόβλημα της χωρητικότητας των φυλακών.

Εξάλλου στη Διοίκηση της Δικαιοσύνης απόκειται ένα άχαρο αλλά απόλυτα αναγκαίο έργο: η χειρουργική μεταχείριση των εκδήλων ανεπαρκών και των αθεράπευτα αμελών δικαστικών λειτουργών.

Υποθέτω ότι κάποιοι θα μου προσάψουν υπέρμετρη απαισιοδοξία ή αუსτηρότητα. Σας βεβαιώνω, όμως, ότι αν από τη συζήτηση αναδυθεί διαφορετική εικόνα των πραγμάτων, θα χαρώ πρώτος "χαράν μεγάλην σφόδρα".

B. **Το κόστος της Δικαιοσύνης και η κατανομή του**

Πέτρος Γέμτος,
Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών

Η οικονομική ανάλυση κοινωνικών θεσμών και οργανισμών όπως είναι η Δικαιοσύνη γίνονται συνήθως με αναφορά στα χρηματικά μεγέθη του κόστους λειτουργίας τους, χωρίς να υπάρχει επαρκής εξειδίκευση των συνεπειών τους αλλά και χωρίς σαφή κριτήρια αξιολόγησης της συμβολής τους στην κοινωνική ευημερία. Από το άλλο μέρος οι νομικές προσεγγίσεις θεσμών τυπικά περιορίζονται σε δεοντολογική ανάλυση του ρόλου τους στο πλαίσιο του κράτους δικαίου και της εφαρμογής αρχών Δικαιοσύνης. Η σύγχρονη οικονομική ανάλυση του δικαίου επιχειρεί μια νέα προσέγγιση στον χώρο του δικαίου, η οποία, χωρίς να ανατρέπει το παραδοσιακό δεοντολογικό μοντέλο του νομικού δόγματος, ανοίγει το δρόμο στην αξιοποίηση των πορισμάτων της σύγχρονης οικονομικής θεωρίας, της ισχυρότερης επιστημονικής θεωρίας στον χώρο της έρευνας των κοινωνικών φαινομένων.

Κύρια επιδίωξη της οικονομικής ανάλυσης του δικαίου είναι να προσφέρει μια επιστημονική θεωρία ανάλυσης και ορθολογικής διαμόρφωσης των κανόνων δικαίου. Βασική της θέση είναι ότι οι νομικές απαγορεύσεις δεν αποκλείουν την υπέρβαση ενός κανόνα, αλλά καθορίζουν το κόστος, με τη μορφή κυρώσεων, στο οποίο πρέπει να υποβληθεί όποιος επιθυμεί να τους παραβιάσει. Οι κανόνες του δικαίου προσεγγίζονται ως πλέγματα ή δομές κινήτρων που καθοδηγούν τις κοινωνικές μονάδες στην επιλογή και εκτέλεση ορισμένων πράξεων, σε αντίθεση προς την τυπική νομική θεώρηση της λειτουργίας τους ως μέσων αποκατάστασης της ένοπλης τάξης και δίκαιης κατανομής ωφελειών και βαρών. Για την οικονομική ανάλυση του δικαίου κάθε συγκεκριμένη περίπτωση λειτουργεί ως βάση δημιουργίας ή ερμηνείας ενός κανόνα που ρυθμίζει μελλοντικές σχέσεις. Γι αυτό η επίλυση της συγκεκριμένης διαφοράς δεν μπορεί παρά να γίνεται με αναφορά σε γενικές αρχές και σχήματα, που εντάσσονται στην τυπική ελληνορωμαϊκή έννοια της Δικαιοσύνης, ως όμοιας μεταχείρισης των ομοίων και ανόμοιας των ανόμοιων. Με την εφαρμογή των αναλυτικών εργαλείων και των επιστημονικών υποθέσεων της νεοκλασικής μικροοικονομικής είναι δυνατός ο εντοπισμός των συνεπειών των νομικών ρυθμίσεων σε ένα επίπεδο θετικής ανάλυσης και της συμβολής τους στην κοινωνική ευημερία σε ένα επίπεδο δεοντολογικής ανάλυσης.

Η θετική ανάλυση στηρίζεται στο οικονομικό συμπεριφορικό υπόδειγμα του *homo economicus*, του ανθρώπου που δρα στον οικονομικό χώρο και η δεοντολογική στα πορίσματα της οικονομικής της ευημερίας. Ορθολογική συμπεριφορά και μεγιστοποίηση της ευημερίας συνθέτουν την οικονομική έννοια της αποτελεσματικότητας και αποτελούν τα δύο θεμέλια της οικονομικής ανάλυσης του δικαίου, ως αξιολογικής θεωρίας που στηρίζεται σε επιστημονική σύλληψη των συνεπειών των νομικών ρυθμίσεων. Πρέπει να τονιστεί ότι στο μέτρο που η μεγιστοποίηση της ευημερίας είναι σκοπός των κανόνων δικαίου -και αυτό συμβαίνει στους περισσότερους κανόνες του ιδιωτικού δικαίου-, η οικονομική ανάλυση του δικαίου παρέχει ασφαλείς βάσεις για τη σωστή ερμηνεία και εφαρμογή τους. Στην ανάλυση που ακολουθεί οι δικονομικοί κανόνες εκλαμβάνονται ως εργαλεία που αποσκοπούν στην εφαρμογή των κανόνων του ουσιαστικού δικαίου. Η θετική ή αρνητική τους αποτίμηση γίνεται με βάση τις συνέπειες τους σε ανθρώπους, που δρουν ορθολογικά, και τις επιπτώσεις τους στην κοινωνική ευημερία.

Η εισήγηση παρουσιάζει ένα θεωρητικό υπόδειγμα προσέγγισης του προβλήματος της αποτελεσματικότητας της Δικαιοσύνης με κριτήρια κοινωνικής ευημερίας. Για την ακριβή εφαρμογή τους στη χώρα μας θα χρειαστούν ωστόσο εμπειρικές μελέτες, ιδιαίτερα όπου η θεωρητική ανάλυση δεν προσφέρει μονοσήμαντα αποτελέσματα ως προς τις επιδράσεις ορισμένων μεταβλητών. Η εισήγηση έχει ως αντικείμενο την πολιτική δίκη, αλλά πολλά στοιχεία της έχουν γενικότερη σημασία και εφαρμογή. Περιλαμβάνει τρία μέρη. Στο πρώτο μέρος αναλύεται το κοινωνικό κόστος της πολιτικής δίκης που είναι ευρύτερο του κόστους παραγωγής δικαστικών υπηρεσιών και εισάγεται το αίτημα ελαχιστοποίησης του ως κριτήριο αξιολόγησης των δικονομικών κανόνων και θεσμών. Στο δεύτερο μέρος ερευνώνται ειδικά προβλήματα λειτουργίας της πολιτικής δίκης, δηλαδή η μεγάλη διάκριση, η πολυπλοκότητα των διαδικασιών και ο μεγάλος αριθμός βαθμίδων δικαστικής κρίσης. Αναλύονται προτάσεις αντιμετώπισης τους, όπως είναι η απλούστευση διαδικασιών, η σύντμηση χρόνου και βαθμίδων και η εισαγωγή ανταγωνιστικών στοιχείων με χορήγηση ειδικών κινήτρων στους Δικαστές. Στο τελευταίο μέρος διατυπώνονται οι γενικές συνθήκες αποτελεσματικής λειτουργίας της Δικαιοσύνης, που κάνουν δυνατές δικαιοπολιτικές παρεμβάσεις για την ορθολογικότερη διαμόρφωση της.

Το κοινωνικό κόστος της Δικαιοσύνης, το κόστος παροχής δικαστικών υπηρεσιών για την εφαρμογή του ιδιωτικού δικαίου και την επίλυση διαφορών μεταξύ ιδιωτών, περιλαμβάνει δύο μεγάλες

κατηγορίες κόστους. Το κόστος παραγωγής δικαστικών υπηρεσιών και το κόστος σφαλμάτων των δικαστικών αποφάσεων.

Το κόστος παραγωγής δικαστικών υπηρεσιών περιλαμβάνει δαπάνες του Δημοσίου για τη Δικαιοσύνη, το υπουργείο Δικαιοσύνης, τα δικαστήρια, την αστυνομία, τα όργανα εκτέλεσης και την εκπαίδευση των λειτουργών της στα πανεπιστήμια ή άλλους φορείς. Το κόστος από τη διάθεση παραγωγικών συντελεστών από ιδιώτες διαμορφώνεται από την ανάλωση παραγωγικών συντελεστών από τους διαδικούς, τους δικηγόρους (κέρδη ως κόστος ευκαιρίας της δικηγορικής δραστηριότητας, αμοιβές του προσωπικού, δαπάνες λειτουργίας γραφείου κ.ά.), για την σύνταξη γνωμοδοτήσεων, για τη λειτουργία διαιτητικών διαδικασιών και για την εκπαίδευση προσωπικού. Το κόστος ευκαιρίας από τη διάθεση χρόνου στα δικαστήρια προστίθεται στα παραπάνω.

Το δεύτερο στοιχείο του κόστους Δικαιοσύνης είναι το κόστος από σφάλματα σε δικαστικές αποφάσεις που μπορεί να εμφανιστεί με διάφορες μορφές, όπως είναι η εσφαλμένη απόρριψη ή αποδοχή μιας αγωγής και η καθυστερημένη απόφαση, που αποδυναμώνει το δικαίωμα του ενάγοντος. Το κόστος αυτό πρέπει να μετρηθεί από τις συνέπειες που έχει η εσφαλμένη απόφαση στα κίνητρα όσων, συμπεριλαμβανομένου και του ιδίου του ενάγοντος, επιχειρούν στο μέλλον παρόμοιες δραστηριότητες. Πρέπει να σημειωθεί ότι κόστος με τη μορφή μείωσης της κοινωνικής ευημερίας δεν έχουν όλα τα δικαστικά σφάλματα, αλλά μόνον εκείνα που έχουν παραγωγικές συνέπειες. Δηλαδή συνεπάγονται μείωση παραγωγής, υποβάθμιση της ποιότητας και περιορισμό των μέτρων επιμελείας. Αν οι συνέπειες είναι μόνον αναδιανεμητικές, όπως π.χ. συμβαίνει σε μια δίκη με αντικείμενο περιουσιακές διαφορές ενός διαζυγίου, το κόστος ευημερίας του δικαστικού σφάλματος είναι μηδενικό. Το κοινωνικοοικονομικό κόστος της απονομής της Δικαιοσύνης είναι το άθροισμα του κόστους παραγωγής και του κόστους σφαλμάτων. Η αύξηση της μιας μορφής κόστους συνεπάγεται μείωση της άλλης μορφής του. Αν π.χ. απολυθεί ένα μεγάλο μέρος δικαστών, οι υπόλοιποι έχουν λιγότερο χρόνο να επεξεργαστούν μια υπόθεση και γι αυτό μεγαλύτερη πιθανότητα να κάνουν λάθη. Από οικονομική άποψη ενδιαφέρει να ελαχιστοποιηθεί το άθροισμα των δύο μορφών κόστους. Αύξηση του κόστους της μιας μορφής έχει νόημα, αν το κόστος της άλλης μορφής μειώνεται περισσότερο.

Όλα τα μέτρα αναδιοργάνωσης της Δικαιοσύνης και απλοποίησης των διαδικασιών της πρέπει να κριθούν με αναφορά στην επίδραση τους στο άθροισμα των δύο μορφών κόστους. Αν π.χ. μπορεί να δείχθει ότι η αύξηση του αριθμού των εξώδικων συμβιβασμών, η παρουσία διαιτητικών δικαστηρίων ή η μείωση της διάρκειας της δίκης μειώνουν το κόστος παραγωγής χωρίς να αυξήσουν το κόστος σφάλματος, τα μέτρα αυτά πρέπει να γίνουν κοινωνικά αποδεκτά. Το ίδιο θα πρέπει να ισχύσει και αν το κόστος σφάλματος αυξάνεται λιγότερο από όσο μειώνεται το κόστος παραγωγής.

Η ποσοτική σύλληψη του κόστους της πολιτικής δίκης προσκρούει σε σημαντικά εμπόδια λόγω της έλλειψης επαρκών στατιστικών στοιχείων, αλλά και των θεωρητικών προβλημάτων που δημιουργεί η σύλληψη του οικονομικού κόστους ως κόστους ευκαιρίας, που εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από αποφάσεις των οικονομικών μονάδων. Για να προσεγγιστούν λειτουργικά οι δύο κατηγορίες κόστους πρέπει να γίνει μια σειρά απλουστεύσεων. Για το κρατικό και το ιδιωτικό κόστος παραγωγής πρέπει να χρησιμοποιηθούν οι τιμές των παραγωγικών συντελεστών, εργασίας και κεφαλαιουχικών αγαθών, με την παραδοχή ότι οι αντίστοιχες αγορές είναι επαρκώς ανταγωνιστικές ώστε οι τιμές να αντανακλούν σε κοινωνικοοικονομικό επίπεδο τις καλύτερες εναλλακτικές χρήσεις τους. Η ποσοτική σύλληψη του κόστους σφάλματος αντιμετωπίζει τη σοβαρή δυσκολία να προσδιοριστεί ένα επίπεδο κανονικής χρησιμότητας από το οποίο να μετρηθούν οι πραγματικές λόγω σφάλματος αποκλίσεις. Από το άλλο μέρος πρέπει να λυθούν σοβαρά προβλήματα εννοιολογικής εξειδίκευσης και αξιοποίησης υφισταμένων στατιστικών στοιχείων, ώστε να συνδεθούν οικονομικά μεγέθη πολλαπλών χρήσεων με δικαστικές δημιουργικές συναλλακτικού κόστους δραστηριότητες.

Έρχομαι στο δεύτερο μέρος της εισήγησης που αφορά κατ' αρχήν το πρόβλημα της μεγάλης διάρκειας της πολιτικής δίκης. Μια από τις συχνότερες κριτικές στη λειτουργία της Δικαιοσύνης είναι ο μεγάλος χρόνος που διαρκούν οι πολιτικές δίκες. Το ερώτημα που τίθεται ωστόσο είναι πότε η διάρκεια αυτή είναι πράγματι μεγάλη, πράγμα που προϋποθέτει απάντηση στο ερώτημα ποια είναι η σωστή διάρκεια της πολιτικής δίκης.

Από οικονομική άποψη το πρόβλημα προσεγγίζεται ως ελαχιστοποίηση του αθροίσματος δύο ειδών κόστους, του κόστους παραγωγής μιας γρήγορης απόφασης και του κόστους της αναμονής. Ο ενάγων είναι πρόθυμος να δαπανήσει πρόσθετο κόστος για τη μείωση της διάρκειας της δίκης, όσο το κόστος αυτό είναι χαμηλότερο από την πρόσθετη ωφέλεια που του προσφέρει η αποφυγή των αρνητικών συνεπειών της μακρότερης διάρκειας της. Άριστη διάρκεια της δίκης είναι για τον ενάγοντα εκείνη στην οποία το οριακό κόστος της σύντμησης της δίκης είναι ίσο με την πρόσθετη ωφέλεια που του αποφέρει η σύντμηση αυτή. Το ίδιο λογικό σχήμα αλλά με άλλα μεγέθη μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την εξεύρεση της κοινωνικά άριστης διάρκειας μιας δίκης, που και αυτή αντιστοιχεί στο σημείο της

εξίσωσης του κόστους μείωσης της διάρκειας της δίκης με την αντίστοιχη πρόσθετη ωφέλεια απβε αυτήν. Το κόστος της μείωσης προέρχεται από τη χρησιμοποίηση πρόσθετου προσωπικού και υλικών μέσων, ενώ το κόστος της επιμήκυνσης συνίσταται στην απαξίωση της απόφασης για τον ενάγοντα, αλλά και στη γενικότερη υποβάθμιση της έννομης τάξης. Απαξιωμένα δικαιώματα μειώνουν επενδυτικές δραστηριότητες, ενώ δημιουργούν αντικίνητρα μη εκπλήρωσης των συμβάσεων με συνακόλουθη μείωση του συνεργασιακού κοινωνικού πλεονάσματος. Κοινωνικά άριστη διάρκεια της δίκης αντιστοιχεί σε ελαχιστοποίηση του αθροίσματος των δύο ειδών κόστους. Η αντιθετική πορεία τους δείχνει ότι αιτήματα, όπως η ταχεία περαίωση των δικών, έχουν κόστος που πρέπει να συνυπολογιστεί στις γενικές αξιολογήσεις και αποφάσεις.

Η απλούστευση των διαδικασιών και ο περιορισμός των βαθμίδων δικαστικής κρίσης είναι το δεύτερο θέμα των λειτουργικών προβλημάτων της πολιτικής δίκης. Αποτελεσματικότερη Δικαιοσύνη σημαίνει ελαχιστοποίηση του κοινωνικοοικονομικού της κόστους, που δεν περιλαμβάνει μόνο το κόστος παραγωγής δικαστικών υπηρεσιών, αλλά και το κόστος εσφαλμένων αποφάσεων ως συνέπεια του δεσμευμένου στο χώρο αυτό όγκου των παραγωγικών συντελεστών. Τα μέτρα προς την κατεύθυνση αυτή κρίνονται από την επίδραση τους στα δύο αυτά μεγέθη, που έχουν αντίστροφη σχέση μεταξύ τους. Αύξηση του αριθμού των δικαστών αυξάνει το πρώτο αλλά μειώνει το δεύτερο και το τελικό αποτέλεσμα εξαρτάται από το μέγεθος των σχετικών μεταβολών. Οι εισηγήσεις να απλουστευθούν οι διαδικασίες ή να περιοριστούν τα ένδικα μέσα που γίνονται από πολλές πλευρές με επιχειρήματα εξοικονόμησης κόστους, πρέπει να συμπληρωθούν με σύλληψη του κόστους σφαλμάτων των αποφάσεων στη βάση του σχήματος κόστους-ωφελειών της οικονομικής ανάλυσης. Η απλούστερη και διαφανέστερη διαμόρφωση της λειτουργίας των πολιτικών δικαστηρίων στηρίζεται σε τρεις κατηγορίες δικαιοπολιτικών παρεμβάσεων: α) κριτική καθηκόντων, β) μείωση των ρυθμιστικών παρεμβάσεων και γ) περιορισμός της γραφειοκρατίας

Με την πρώτη κατηγορία, δίνεται απάντηση στο ερώτημα αν οι σχετικές δραστηριότητες μπορούν να επιτελεστούν καλύτερα από το κράτος, τους κρατικούς φορείς, τα επιμελητήρια, τους επαγγελματικούς συλλόγους ή άμεσα από ιδιώτες. Με τη δεύτερη κατηγορία επιχειρείται απελευθέρωση από πολύπλοκες και λεπτομερειακές ρυθμίσεις, με την εισαγωγή απλούστερων διαδικασιών που διαθέτουν ισχυρό δυναμικό κίνητρο. Και η τρίτη κατηγορία επιδιώκει τη βελτίωση της οργανωτικής δομής των δικαστηρίων και ορθολογικό συντονισμό των επιμέρους δραστηριοτήτων. Το πρόβλημα του περιορισμού των δικαστικών βαθμίδων, που συνήθως συνδέεται και με περιορισμό των ενδίκων μέσων, χρειάζεται προσεκτική ανάλυση τόσο από την πλευρά της συμφωνίας με το Σύνταγμα, όσο και από την πλευρά της συμβολής στην αποτελεσματικότερη λειτουργία της Δικαιοσύνης. Ως προς το πρώτο ζήτημα, το ελληνικό Σύνταγμα, όπως και το γερμανικό, δεν περιέχει θεσμική εγγύηση της ύπαρξης των βαθμίδων δικαστικής κρίσης, καθώς και ενδίκων μέσων δευτεροβάθμιας και τριτοβάθμιας κρίσης, ώστε ο τυχόν περιορισμός ή και η κατάργηση τους με συγκέντρωση σε δικαστήρια οριστικής και αμετάκλητης κρίσης να μην μπορεί να αποκλειστεί. Σημαντικότερο είναι το δεύτερο ζήτημα, αφού η σταδιακή δικαστική κρίση ανταποκρίνεται σε παραδοσιακά αιτήματα απόδοσης δικαίου, που συγχρόνως μειώνουν την πιθανότητα δικαστικού λάθους και το αντίστοιχο κοινωνικό της κόστος. Με βάση τα κριτήρια αυτά, η κατάργηση του συστήματος δικαστικών βαθμίδων με συγκέντρωση όλης της δικαστικής ύλης σε δικαστήρια πρώτου βαθμού, περιορίζει ενδεχομένως το δημοσιονομικό κόστος, έχει όμως σημαντικές αρνητικές παρενέργειες στην ποιότητα και ορθότητα των αποφάσεων. Αρα πρέπει να αποκλείεται.

Μεγαλύτερο ενδιαφέρον εμφανίζει η πρόταση σύντμησης και απλούστευσης του συστήματος των βαθμίδων δικαστικής κρίσης που είναι και σε μας και τη Γερμανία, αντίθετα προς τα ισχύοντα στις αγγλοσαξονικές χώρες, πολύπλοκο και δυσλειτουργικό. Η αντικατάσταση του τετραμερούς συστήματος -Ειρηνοδικεία, Πρωτοδικεία, Εφετεία, Άρειος Πάγος - με τριμερές, δηλαδή ενοποιημένα δικαστήρια πρώτου βαθμού, Εφετεία και Άρειος Πάγος, σε συνδυασμό και με τον περιορισμό της εφετειακής αρμοδιότητας στον έλεγχο νομικών λαθών, ενδεχομένως αυξάνει τη διαφάνεια στη λειτουργία της Δικαιοσύνης και μειώνει την πίεση που ασκούν ο όγκος των υποθέσεων και ο περιορισμένος αριθμός των δικαστών. Η πιθανότητα όμως δικαστικών λαθών είναι μεγαλύτερη, ώστε να είναι αμφίβολο αν η μείωση του κόστους της παραγωγής δικαστικών υπηρεσιών θα υπερκαλύπτει τα αρνητικά αποτελέσματα που δημιουργούν οι εσφαλμένες δικαστικές αποφάσεις, ιδιαίτερα αν ληφθεί υπόψη και συνυπολογιστεί το υψηλό κόστος της προσαρμογής σε ένα τέτοιο νέο δικαστικό σύστημα.

Ενα άλλο θέμα είναι το πρόβλημα της δυνατότητας ειδικών αμοιβών με τη μορφή παροχής κινήτρων σε δικαστές. Μια σημαντική γνώση που προσφέρει η ιστορική πείρα, ιδιαίτερα μετά την κατάρρευση των κεντρικά σχεδιασμένων οικονομιών, αλλά και η θεωρητική οικονομική ανάλυση από την εποχή του Adam Smith, είναι ότι ο ανταγωνισμός ως βάση και αρχή οργάνωσης ανθρώπινων δραστηριοτήτων αυξάνει την παραγωγικότητα τους και βελτιώνει σημαντικά τη θέση των αποδεκτών καταναλωτών των αποτελεσμάτων. Η καθιέρωση ιδιωτικών περιουσιακών δικαιωμάτων και η

ιδιωτικοοικονομική οργάνωση της παραγωγής αγαθών και υπηρεσιών οδηγούν με φυσικό τρόπο στην εισαγωγή ανταγωνιστικών προτύπων συμπεριφοράς. Αλλά και σε οργανισμούς δημοσίου δικαίου, η εισαγωγή ανταγωνιστικών στοιχείων δημιουργεί στα μέλη τους κίνητρα αποτελεσματικότερης άσκησης των ανατεθειμένων σε αυτά καθηκόντων. Σε τέτοιου είδους σκέψεις στηρίζονται προτάσεις που εισηγούνται την παροχή ειδικών κινήτρων με πρόσθετες αμοιβές σε δικαστές που έχουν ειδικές επιδόσεις στην άσκηση των καθηκόντων τους και προτιμώνται σε μια θεσμικά διαμορφωμένη αγορά δικαστικών υπηρεσιών. Ειδικότερα καταβάλλεται προσπάθεια να μεταρρυθμιστεί ο θεσμός της Δικαιοσύνης, ώστε με διατήρηση του δημόσιου χαρακτήρα του να μπορεί να αξιοποιήσει τα θετικά στοιχεία της διαιτητικής επίλυσης των διαφορών, χωρίς να επιβαρυνθεί με τα αρνητικά της. Ως τέτοια θετικά στοιχεία θεωρούνται οι ταχύτερες διαδικασίες και το χαμηλότερο κόστος (αφού δεν υπάρχουν ένδικα μέσα), η δυνατότητα επιλογής των διαιτητών και η σχετικά απλή διαδικασία επίλυσης των διαφορών, ο περιορισμός της δημοσιότητας και τα ισχυρά κίνητρα για διαιτητές και διαδίκους ώστε να ευδοκιμήσει η διαιτησία και να εκτελεστεί η απόφαση. Από την άλλη πλευρά, στα αρνητικά στοιχεία περιλαμβάνονται η περιορισμένη αμεροληψία των διαιτητών που πολλές φορές λειτουργούν ως εκπρόσωποι των διαδίκων, η αυξημένη δυνατότητα λαθών λόγω απουσίας ενδίκων μέσων και λόγω έλλειψης δημοσιότητας και η απουσία επιδράσεων στη συμπεριφορά τρίτων που μετρούν τα κοινωνικά αποτελέσματα ευημερίας από τη ρύθμιση μιας διαφοράς. Η λύση που προτείνεται είναι η διεύρυνση του θεσμού της παρέκτασης, ώστε να δοθεί η δυνατότητα στους διαδίκους να επιλέξουν το δικαστήριο που επιθυμούν. Με αυτόν τον τρόπο οι διάδικοι θα είναι περισσότερο ικανοποιημένοι με την απόφαση που θα ληφθεί και επομένως περισσότερο πρόθυμοι να την αποδεχθούν και να την εφαρμόσουν.

Γι αυτό ίσως θα μπορούσε και σε αυτή την περίπτωση να περιοριστεί το δικαίωμα άσκησης ενδίκων μέσων που μειώνει σημαντικά το κόστος Δικαιοσύνης. Από το άλλο μέρος η επιλογή δικαστών που θεωρούνται ικανοί και αμερόληπτοι από όσους διατηρούν δικαστικές υπηρεσίες, εισάγει ανταγωνιστικά στοιχεία στο σύστημα απονομής Δικαιοσύνης και δημιουργεί ισχυρά κίνητρα στους Δικαστές να βελτιώσουν την ποιότητα των αποφάσεων που εκδίδουν. Για την πέρα από τα κανονικά τους καθήκοντα επιβάρυνση, οι δικαστές λαμβάνουν ειδική αμοιβή ως αποζημίωση, αλλά και ως επιβράβευση της πάνω από το μέσο όρο επίδοσης τους. Με τον τρόπο αυτόν θα μπορεί να αναμένεται βελτίωση της ποιότητας και μείωση των λαθών των δικαστικών αποφάσεων, άρα και μείωση του κοινωνικού κόστους της Δικαιοσύνης. Η επιρροή του όμως στο κόστος παραγωγής δικαστικών υπηρεσιών είναι δύσκολο να εκτιμηθεί.

Πρέπει να σημειωθεί ότι η επιλογή δικαστή από τους διαδίκους δεν δημιουργεί συνταγματικά προβλήματα, αφού το δικαίωμα στον φυσικό δικαστή, που απαγορεύεται να επιλέγεται *ad hoc* και *ad persona*, δεν έχει πατερναλιστικό χαρακτήρα. Στρέφεται κατά της εκτελεστικής εξουσίας και ενδεχομένως κατά της διοίκησης των δικαστηρίων, αλλά όχι εναντίον των ιδίων των ενδιαφερομένων, που δικαιούνται να επιλέξουν υπό τις προϋποθέσεις και με τις εγγυήσεις του νόμου το δικαστήριο που επιθυμούν για την επίλυση της μεταξύ τους διαφοράς.

Στο τρίτο και τελευταίο μέρος της εισήγησης αναφέρομαι στην κοινωνική αποτελεσματικότητα της απονομής της Δικαιοσύνης. Η οργάνωση και λειτουργία του συστήματος λύσης πολιτικών διαφορών και εφαρμογής των κανόνων του ουσιαστικού δικαίου είναι αποτελεσματική, αν εκπληρώνονται σωρευτικά οι ακόλουθες προϋποθέσεις:

Η πρώτη προϋπόθεση είναι ότι η χρησιμοποίηση παραγωγικών συντελεστών στον τομέα της Δικαιοσύνης πρέπει να είναι κατανομητικά άριστη. Κανένας παραγωγικός συντελεστής που είναι ενταγμένος στο χώρο της Δικαιοσύνης δεν πρέπει να έχει μεγαλύτερη χρησιμότητα σε άλλες παραγωγικές δραστηριότητες. Με άλλη διατύπωση, η πρόσθετη αξία που δημιουργεί ένας παραγωγικός συντελεστής στο χώρο της Δικαιοσύνης δεν πρέπει να είναι μικρότερη από την επιπλέον αξία που δημιουργεί σε όλες τις εναλλακτικές χρήσεις. Σε αντίθετη περίπτωση η μετακίνηση του παραγωγικού συντελεστή αυξάνει τη συνολική χρησιμότητα, αφού δημιουργεί μεγαλύτερη αξία από όση εξαφανίζει. Το γενικό αίτημα αύξησης του αριθμού των δικαστών πρέπει να κριθεί με αυτόν τον τρόπο. Δημιουργεί η μετακίνηση ανθρώπινων πόρων μεγαλύτερη χρησιμότητα στον χώρο της Δικαιοσύνης από ότι σε άλλες παραγωγικές δραστηριότητες ή η απόδοση της Δικαιοσύνης πρέπει να πραγματοποιηθεί με άλλα μέσα απλούστευσης διαδικασιών και λοιπά χωρίς να χρειαστεί άλλη παρέμβαση;

Η δεύτερη προϋπόθεση είναι ότι η παραγωγή δικαστικών υπηρεσιών για τη σωστή λύση των διαφορών πρέπει να γίνεται με το μικρότερο δυνατό κοινωνικοοικονομικό κόστος, που αυτό αποτελεί ουσιαστικά εφαρμογή του περιφημου οικονομικού αξιώματος. Κύρια αιτία αναποτελεσματικότητας είναι εδώ η κακή οργάνωση των παραγωγικών συντελεστών, που μπορεί να βελτιωθεί είτε με αναμόρφωση και απλούστευση των διαδικασιών λειτουργίας των δικαστηρίων, είτε με ορθή επιλογή ατομικού δικαστή ή συλλογικού δικαστικού οργάνου, με κύριο κριτήριο τη δυνατότητα και το βαθμό εμφάνισης δικαστικών

λαθών. Σε κάθε περίπτωση, η επιλογή πρέπει να γίνεται με στάθμιση κόστους και ωφέλειας και με προσανατολισμό σε λύσεις που ελαχιστοποιούν το κοινωνικό κόστος απονομής της Δικαιοσύνης.

Η τρίτη προϋπόθεση είναι ότι η κατανομή του έργου της επίλυσης των διαφορών σε κατάλληλους φορείς (κρατικά δικαστήρια, διαιτητικά όργανα, επιτροπές φορέων ιδιωτικού δικαίου όπως τα επιμελητήρια) πρέπει να γίνεται με κριτήριο τη συμβολή που προσφέρουν στη μεγιστοποίηση της κοινωνικής ευημερίας. Η εξώδικη επίλυση της διαφοράς έχει γενικά χαμηλότερο διαδικαστικό κόστος, αλλά το συνολικό κοινωνικό της κόστος, που συμπεριλαμβάνει το κόστος σφαλμάτων και το κόστος ευημερίας τρίτων, είναι δυνατόν να είναι πολύ μεγαλύτερο. Η ενθάρρυνση των εξώδικων συμβιβασμών με αύξηση του πληροφοριακού δυναμικού των μερών, όπως επιδιώκεται παραδείγματος χάρη με το θεσμό της υποχρεωτικής προδικαστικής αποκάλυψης στοιχείων της δίκης στην Αμερική, ώστε να διαμορφώσουν κατά το δυνατόν συνεπείς προβλέψεις, ή με αύξηση του ιδιωτικού κόστους των διαδίκων, πρέπει να συνοδεύεται από μέτρα ενίσχυσης της θέσης του ασθενέστερου διαδίκου ώστε να επιτυγχάνεται εύλογος συμβιβασμός. Από το άλλο μέρος, η απονομή της Δικαιοσύνης που θεωρούνταν ανέκαθεν αποκλειστικό έργο του κράτους, πρέπει να επανεξεταστεί με κριτήριο αν μεταφορά αρμοδιοτήτων σε ιδιωτικούς φορείς είναι δυνατόν με ίδιο ή χαμηλότερο κόστος να έχει υψηλότερη απόδοση και με βάση την αρχή ότι τα κρατικά καθήκοντα δεν είναι αναγκαίο να εκπληρώνονται άμεσα από το κράτος, αλλά να τελούν υπό κρατικό έλεγχο και εποπτεία και να ρυθμίζονται από κανόνες δικαίου.

Η τέταρτη προϋπόθεση είναι η επιβολή δικαστικών τελών στους διαδίκους, που οδηγούν σε σωστή κατανομή της επίλυσης διαφορών σε διάφορους φορείς (δικαστήρια, διαιτησία) και εσωτερικοποιούν με ορθό τρόπο το κόστος της δίκης, λαμβάνοντας υπόψη και την διάσταση που έχει το κόστος αυτό ως δημόσιο αγαθό, επομένως τη δυνατότητα να χρηματοδοτηθεί και από φορολογικές εισπράξεις. Η κατανομή του κόστους στους διαδίκους με βάση το ευρωπαϊκό σύστημα, που το κύριο μέρος του κόστους επιβαρύνει τον ηττημένο διάδικο, φαίνεται αποτελεσματικότερη από την ανακατανομή με βάση το αμερικανικό σύστημα, όπου κάθε διάδικος καλύπτει το δικό του κόστος κυρίως όσον αφορά στην αμοιβή των δικηγόρων. Η λειτουργία ωστόσο αυτού του τρόπου κατανομής των δικαστικών εξόδων, ως φραγμού στο δικαίωμα έννομης προστασίας σε κάθε πολίτη, οδηγεί σε σκέψεις βελτίωσης του. Μια πρόταση που συζητείται σοβαρά είναι η καθιέρωση υποχρεωτικής ασφάλισης νομικής προστασίας με ασφάλιστρα κλιμακούμενα με βάση το εισόδημα, ώστε κάθε πολίτης να έχει ελεύθερη πρόσβαση στα δικαστήρια. Ο θεσμός αυτός ωστόσο έχει σοβαρά ελαττώματα. Εξαφανίζοντας ουσιαστικά το οριακό κόστος προσφυγής στα δικαστήρια οδηγεί σε υπέρμετρη αύξηση ζήτησης δικαστικής προστασίας με μεγάλα αρνητικά αποτελέσματα ευημερίας. Μια άλλη πρόταση είναι να καθιερωθεί για περιπτώσεις μεγάλης αβεβαιότητας ως προς την έκβαση της δίκης η αρχή της επεικειούς κατανομής των δικαστικών εξόδων κατά την κρίση του Δικαστηρίου. Η πρακτική εφαρμογή ωστόσο της αρχής αυτής αντιμετωπίζει σοβαρές δυσκολίες, αφού πριν από την έναρξη της δίκης είναι πολύ δύσκολο να εκτιμηθεί η εξέλιξη και το αποτέλεσμα της, το οποίο μπορεί να μην εξαρτάται μόνον από νομικούς λόγους αλλά και από απόδειξη πραγματικών περιστατικών.

Πέμπτη προϋπόθεση είναι η παροχή αποτελεσματικών κινήτρων στους δικαστές μέσω του συστήματος μισθοδοσίας και προαγωγών, αλλά ενδεχομένως και μέσω καθιέρωσης ειδικών αμοιβών για εξαιρετικές επιδόσεις τους. Τούτο προϋποθέτει γνώση της πραγματικής συμπεριφοράς των δικαστών, κυρίως της δομής προτιμήσεων που βρίσκεται στη βάση των πραξιακών τους επιλογών. Η φιλοσοφία και μεθοδολογία του δικαίου λίγα έχει να προσφέρει προς την κατεύθυνση αυτή, λόγω κυρίως του δεοντολογικού προσανατολισμού της. Πενιχρή θεωρητική και εμπειρική στήριξη είχαν επίσης οι συμβολές της κοινωνιολογίας του δικαίου, που ακολουθώντας τη μακρά παράδοση του κλάδου να υπέρκοινωνικοποιεί τα κοινωνικά φαινόμενα, συνέδεαν δικαστική συμπεριφορά με θεωρίες κοινωνικοποίησης και ένταξης των δικαστών στις κοινωνικές τους καταβολές και τον κοινωνικό τους περίγυρο. Περισσότερο ενδιαφέρουσες είναι οι νεώτερες προσεγγίσεις, που κατευθύνονται στη δημιουργία ή διατήρηση από το δικαστή υπόληψης και καλού ονόματος. Η καταλληλότητα ενός τέτοιου μοντέλου εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την ικανότητα του να διαμορφώσει μια σειρά προτιμήσεων που απεικονίζει πραγματικές επιλογές των δικαστών με βάση παραμέτρους που μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως εργαλεία δικαιοπολιτικής παρέμβασης για τη δημιουργία κατάλληλων κινήτρων.

Επιπλέον προϋπόθεση είναι η παροχή ανάλογων κινήτρων και στους δικηγόρους, που λειτουργούν ως αγωγοί και φίλτρο ζήτησης έννομης προστασίας, μέσω του συστήματος αμοιβών τους και του κώδικα επαγγελματικής δεοντολογίας, αλλά και προς την κατεύθυνση μείωσης του κόστους αντιπροσώπευσης για το χρήστη των υπηρεσιών τους. Τούτο πάντως συναντά κυρίως πρακτικά προβλήματα λόγω της έντονα ασύμμετρης πληροφόρησης, αλλά και της εξάρτησης του αποτελέσματος της δίκης από πλήθος παραγόντων, που δεν επιτρέπουν ακριβή εντοπισμό για τον πελάτη της επίδοσης του Δικηγόρου. Η

διαμόρφωση αγορών δικηγορικών υπηρεσιών με περιορισμένη ρυθμιστική παρέμβαση, όπως γίνεται στις Ηνωμένες Πολιτείες, και η ελεύθερη διαμόρφωση αμοιβών επιτρέπει ευρύτερη αξιοποίηση της νομικής προσφοράς από πλευράς καταναλωτών, αλλά δεν διασφαλίζει επαρκώς τους κυρίους των υποθέσεων από ομορπονιστική συμπεριφορά των δικηγόρων.

Από το άλλο μέρος, τα ευρωπαϊκά συστήματα διοικητικού καθορισμού των αμοιβών αυξάνουν συνήθως τις αμοιβές πάνω από το επίπεδο ισορροπίας, αποκλείοντας χρήστες που είναι διατεθειμένοι να πληρώσουν περισσότερο από το κόστος της ευκαιρίας τους και αφήνουν απασχολητούς κοινωνικά πολύτιμους παραγωγικούς συντελεστές και ιδιαίτερα νέους δικηγόρους. Τελευταία προϋπόθεση είναι η διασφάλιση αποτελεσματικής ποιότητας στην παροχή έννομης προστασίας, που όσον αφορά σε δικαστικές αποφάσεις σημαίνει ότι πρέπει να εκδίδονται στον άριστο χρόνο και ότι στη μεγάλη τους πλειοψηφία πρέπει να είναι ορθές.

Μείωση της διάρκειας των δικών μπορεί να επιτευχθεί είτε με τη δημιουργία εμποδίων στην προσφυγή στα δικαστήρια, π.χ. μέσω αύξησης τελών ή μέσω αποκλεισμού κατηγοριών υποθέσεων μικρής σημασίας (πράγμα που φαίνεται να προσκρούει στις αρχές κράτους δικαίου) είτε μέσω της αύξησης της προσφοράς παραγωγικών συντελεστών που απασχολούνται στον χώρο της Δικαιοσύνης και της καλύτερης οργάνωσής τους. Η ορθότητα των αποφάσεων προάγεται όχι μόνο με αύξηση του κόστους παραγωγής δικαστικών υπηρεσιών, αλλά και με την καθιέρωση θεσμικού πλαισίου που δημιουργεί είτε εσωτερικά κίνητρα, όπως καλή εκπαίδευση και ήθος, είτε εξωτερικά, όπως αμοιβές, προαγωγές, αναγνώριση και καταξίωση, κίνητρα που οδηγούν στην ευσυνείδητη εκτέλεση των καθηκόντων των δικαστών.

ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ

A.

Μιχάλης Σταθόπουλος,
Υπουργός Δικαιοσύνης

Η κοινωνιολογική και φιλοσοφική εισήγηση του κ. Βελλή και η οικονομολογική και επιστημονική εισήγηση του κ. Γέμτου έδωσαν το στίγμα του μεγάλου προβλήματος, φώτισαν από πολλές πτυχές και κατά τρόπο θαυμάσιο το πρόβλημα της αποτελεσματικότητας και του κόστους της Δικαιοσύνης. Και έθεσαν στόχους προς τους οποίους θα πρέπει να προσανατολιζόμαστε για να λύσουμε τα προβλήματα, στόχους υψηλούς, που για να τους προσεγγίσουμε θα χρειαζόνταν ίσως επαναστατικές αλλαγές και τομές μεγάλες στην κοινωνία κι όχι μόνον στον χώρο της Δικαιοσύνης. Ο ομιλών, που τυχαίνει να ασκεί πολιτική εξουσία και άρα είναι αναγκασμένος να παίρνει αποφάσεις, δεν μπορεί να εκφέρει σήμερα λόγο υπηιπετή ή με επιστημονική εμβάθυνση, θα πρέπει να είναι πεζός και να αναφέρει συγκεκριμένα μέτρα, που θα μπορούσαν ίσως να δώσουν κάποιες λύσεις με μικρά βήματα στο μεγάλο πρόβλημα της αναποτελεσματικότητας της Δικαιοσύνης.

Χρειαζόμαστε και ποιοτικά καλύτερη και ταχύτερη Δικαιοσύνη. Υποστηρίζεται ότι, συχνά, τα δύο αυτά αιτήματα αντιφάσκουν μεταξύ τους. Μπορεί ενδεχομένως, κάποιες φορές, η ταχύτητα να επηρεάζει αρνητικά την ποιότητα, όχι όμως κατ* ανάγκην. Εάν εξετάσει κανένας πόσες ενέργειες στο χώρο της Δικαιοσύνης είναι περιττές που δεν αξιοποιούνται στη συνέχεια, θα καταλάβει ότι μπορεί εάν καταστήσει ορθολογικότερο το σύστημα απονομής της Δικαιοσύνης να εξοικονομήσει χρόνο. Έτσι ώστε και ταχύτερη να είναι η απονομή της Δικαιοσύνης, αλλά και ο δικαστής και οι άλλοι παράγοντες της δίκης να έχουν περισσότερη ευχέρεια χρόνου να μελετήσουν καλύτερα και άρα να προσφέρουν ποιοτικά ανώτερη εργασία.

Ένα πρώτο θέμα που πρέπει να αντιμετωπιστεί, είναι να επανεξετάσουμε αν χρειάζονται όλοι οι βαθμοί δικαστικής κρίσης που προβλέπει η νομοθεσία μας στις πολιτικές, τις ποινικές και τις διοικητικές δίκες, θεωρώ ότι σε πολλές περιπτώσεις έχουμε περισσότερους από ό,τι χρειάζεται βαθμούς κρίσεως. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η ποινική διαδικασία με τις κατά κανόνα έξι δικαστικές κρίσεις

της ίδιας υπόθεσης, τρεις στο πλαίσιο της διαδικασίας ενώπιον δικαστικών συμβουλίων και άλλες τόσες κατά την επ' ακροατηρίω διαδικασία. Υποστηρίζεται η άποψη, ότι αυτό δεν είναι κακό, αφού όσο περισσότερες συνθέσεις δικαστών κρίνουν μια υπόθεση, τόσο μεγαλύτερη είναι η προστασία του κατηγορουμένου. Αν όμως ήταν αυτό το μόνο κριτήριο, θα έπρεπε κατά τρόπο αέναο να κρίνεται και να ξανακρίνεται ο κατηγορούμενος, έως ότου βέβαια παραγραφεί το αδίκημα ή έως ότου και ο ένοχος απαλλαγεί. Δεν θα είχαμε πλέον προστασία κατηγορουμένων, αλλά προστασία ενδεχομένως ενόχων. Η αλήθεια είναι ότι, έχουμε να κάνουμε με μία πολυτελή διαδικασία, που δεν υπάρχει σε άλλες χώρες και ασφαλώς πρέπει να περισταλεί. Το ίδιο ισχύει και για τις πολιτικές και διοικητικές δίκες, ειδικά δε για τις τελευταίες περιορίστηκαν τα ένδικα μέσα για ορισμένες υποθέσεις ήσσονος σημασίας. Χρειάζεται βέβαια πάντοτε να εξετάζεται η συμφωνία των μέτρων αυτών με το άρθρο 20 του Συντάγματος, που διασφαλίζει τη δυνατότητα του καθενός να ζητεί δικαστική προστασία. Ας σημειωθεί ότι το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ δεν κατοχυρώνει πολλούς βαθμούς δικαστικής κρίσης. Αυτό ασφαλώς δεν σημαίνει ότι πρέπει να υπάρχει μόνο ένας βαθμός, όχι όμως να φθάνουμε και στην πολυτέλεια που έχουμε σήμερα.

Ένα άλλο αρνητικό φαινόμενο είναι οι συνεχείς αναβολές στα πολιτικά και τα ποινικά δικαστήρια. Στα ποινικά δικαστήρια, η απασχόληση του δικηγόρου σε άλλη δίκη ανάγεται σε σπουδαίο λόγο αναβολής, ακόμη κι αν η υπόθεση πλησιάζει στην παραγραφή. Το σύστημα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης προσαρμόζεται έτσι στα επαγγελματικά συμφέροντα του δικηγόρου. Η αποκρούεται η λύση του διορισμού άλλου δικηγόρου ως συνηγόρου υπεράσπισης, με την αιτιολογία ότι έτσι προσβάλλεται το συνταγματικό δικαίωμα της ελεύθερης επιλογής του δικηγόρου. Οι πολιτικές δίκες συνήθως αναβάλλονται με συναινεση των διαδίκων, δεδομένου ότι στις ιδιωτικές διαφορές κυρίαρχοι της δίκης είναι οι ίδιοι οι διάδικοι που μπορούν έτσι να παρατείνουν την εκκρεμότητα της δίκης επί πολλά χρόνια. Προσωπικά συντάσσομαι με τη διεθνή τάση να καμφθεί έως ένα βαθμό το συζητητικό σύστημα, διότι από τη στιγμή που κάποιος προσφεύγει στη Δικαιοσύνη και κινητοποιεί ολόκληρο μηχανισμό, δεν μπορεί να ελέγχει κατά τρόπο ανεξέλεγκτο την περαιτέρω πορεία της διαδικασίας. Για το λόγο αυτό πρέπει να περισταλούν οι αναβολές, έστω κι αν είναι συναινετικές, να προβλεφθούν περαιτέρω συνέπειες της ερημοδικίας και να δοθούν περισσότερες εξουσίες στον δικαστή. Όταν όλο το υλικό έχει συλλέγει και η υπόθεση μπορεί να κριθεί επί της ουσίας, ο απών διάδικος πρέπει να δικάζεται ωσει παρών. Για τον ίδιο λόγο, η απουσία του εναγομένου δεν πρέπει να θεωρείται ομολογία της αγωγής.

Παράλληλα πρέπει να αντιμετωπιστεί η δικομανία. Σχεδόν 200 χιλιάδες μηνύσεις κατατίθενται κάθε χρόνο στην Αθήνα. Η λύση δεν μπορεί να είναι η πρόβλεψη ακριβών παραβόλων, γιατί αυτό θα σήμαινε Δικαιοσύνη μόνο για τους εύπορους. Η ποινική δίωξη ασκείται πολύ εύκολα. Και από τη στιγμή που θα ασκηθεί, ακολουθεί το δρόμο της και αργεί να τελειώσει, έστω κι αν αμέσως μετά τις πρώτες ανακριτικές πράξεις αποδειχθεί ότι είναι αβάσιμη η κατηγορία. Είναι συνεπώς απαραίτητο είτε να γενικευθεί η προκαταρκτική εξέταση πριν από την άσκηση της ποινικής δίωξης και να τελειώνει με τη θέση της μήνυσης στο αρχείο είτε να προβλεφθεί άλλος τρόπος ανάκλησης της αβάσιμης ποινικής δίωξης, χωρίς να φθάνουμε μέχρι το απαλλακτικό βούλευμα. Παράλληλα με αυτά, η αποποινικοποίηση των ηπιότερων αδικημάτων και η μετατροπή τους σε διοικητικές παραβάσεις είναι επίσης απαραίτητη. Στην πολιτική δίκη χρήσιμη θα ήταν η συνεπής εφαρμογή της αρχής της επιβολής των δικαστικών εξόδων στον ηττώμενο διάδικο, καθώς επίσης και το λεγόμενο φιλτράρισμα των υποθέσεων από δικαστικό συμβούλιο. Ήδη με το ν. 2915/200 εισάγεται μία νέα δικονομική αντίληψη, σύμφωνα με την οποία αξιοποιείται ο χρόνος πριν από τη συζήτηση της αγωγής για την προετοιμασία της των διαδίκων και του δικαστηρίου.

Λίγα λόγια στο θέμα του κόστους της Δικαιοσύνης και της κατανομής του. Πράγματι υπάρχει η άποψη ότι πρέπει να ακριβήνει η Δικαιοσύνη, που σήμερα είναι πολύ φθηνή στην Ελλάδα, ώστε τούτο να αποτελέσει μέτρο αντιμετώπισης της δικομανίας. Φρονώ ότι δεν πρέπει να εφαρμόσουμε τέτοια μέτρα, ούτε να αφήσουμε να ρυθμιστεί η απονομή της Δικαιοσύνης -που είναι κοινωνικό αγαθό-μόνον από τους καθαρούς κανόνες της αγοράς. Εν τούτοις νομίζω ότι πρέπει να αντιμετωπιστεί το φαινόμενο του χαμηλού κόστους της Δικαιοσύνης, που εκτρέφει τη δικομανία με παράλληλη πρόβλεψη θεσμού αρωγής για όσους δεν μπορούν να επωμισθούν το ύψος της δικαστικής δαπάνης, με προοδευτική κλιμάκωση ανάλογα με τις οικονομικές δυνατότητες του καθενός. Αυτό νομίζω ότι συνδυάζει και την ανάγκη να ακριβήνει η Δικαιοσύνη, αλλά και την ανάγκη να μην αποβεί τούτο σε βάρος των οικονομικά ασθενέστερων πολιτών.

Τελικά όμως, όσα θεσμικά ή οργανωτικά μέτρα και αν ληφθούν, καθοριστικός παραμένει ο παράγων άνθρωπος. Η ατομική ευθύνη παίζει μεγάλο ρόλο κι εκεί νομίζω ότι υστερούμε αρκετά. Ειδικά οι δικαστές, που κρατούν στα χέρια τους το μεγάλο αγαθό της απονομής της Δικαιοσύνης, επωμίζονται το βάρος και συγχρόνως την τιμή να ασκούν το ύψιστο λειτούργημα και να εκφέρουν την τελευταία

λέξη. Η θεσμική ευθύνη τους είναι τεράστια και γι' αυτό θα έπρεπε να είναι οι αριστείς μεταξύ των νομικών. Η Εθνική Σχολή Δικαστών έχει επιφέρει μεγάλη βελτίωση στην κατεύθυνση αυτή και έχει ανυψώσει ποιοτικά το επίπεδο των δικαστών.

B.

Στέφανος Μαθθίας, *Πρόεδρος Αρείου Πάγου*

Θα αναφερθώ στα αίτια αναποτελεσματικότητας της Δικαιοσύνης που οφείλονται στην ανάμιξη της Διοίκησης στα εσωτερικά δικαστικά πράγματα. Η ανάμιξη αυτή δεν επιδρά μόνο στην ανεξαρτησία της Δικαιοσύνης, αλλά αποτελεί και παράγοντα αναποτελεσματικότητας.

Στη Χώρα μας η Δικαιοσύνη έχει μείνει θεσμικά ανολοκλήρωτη. Προβλέπεται βέβαια στο Σύνταγμά μας η εσωτερική αυτοδιοίκηση της Δικαιοσύνης, στο μέτρο που αυτό είναι αναγκαίο για τη διασφάλιση της ανεξαρτησίας των δικαστών. Προβλέπονται όμως και δυνατότητες θεσμικών και άλλων επεμβάσεων, οι οποίες στην πολιτική πρακτική έχουν ριζώσει και επεκταθεί. Έτσι, αν και το Σύνταγμα προβλέπει όργανα εσωτερικής αυτοδιοίκησης της Δικαιοσύνης (όπως π.χ. το Ανώτατο Δικαστικό Συμβούλιο, η Επιθεώρηση, τα Πειθαρχικά Συμβούλια), η Διοίκηση επιχειρεί να τα έχει υπό τον έλεγχο της.

Όσα θα επικαλεστώ, μολονότι ανάγονται σε πρόσφατη σχετικά χρονική περίοδο, δεν αφορούν ορισμένο μόνο κόμμα ή ορισμένη Κυβέρνηση ή Υπουργό.

A. Θα αρχίσω με παραδείγματα "θεσμικών" επεμβάσεων: Το Υπουργείο επιθυμεί να γίνει Προϊστάμενος της Επιθεώρησης των δικαστηρίων συγκεκριμένος ανώτατος δικαστικός λειτουργός, επειδή θεωρεί ότι μέσω αυτού θα υπαγορεύει κομματικές θελήσεις ή εύννοιες. Έτσι, καταργεί με νόμο το ανέκαθεν ισχύον έως τότε σύστημα, κατά το οποίο τα όργανα της Επιθεώρησης ορίζονται από το Ανώτατο Δικαστικό Συμβούλιο, και εισάγει νέο, σύμφωνα με το οποίο τη θέση του Προϊσταμένου της Επιθεώρησης καταλαμβάνει ο νεότερος Αντιπρόεδρος του Αρείου Πάγου (άρθρο 5 παρ. 3 του ν. 2207/1994). Έτσι επιτυγχάνονται τα εξής: πρώτον αποχωρεί ο μέχρι τότε μη αρεστός στο Υπουργείο Προϊστάμενος, δεύτερον επικεφαλής της Επιθεώρησης αναλαμβάνει ο θεωρούμενος ως προσκείμενος, νεότερος τότε, Αντιπρόεδρος του Αρείου Πάγου και τρίτον καταργείται η έως τότε αρμοδιότητα του Ανωτάτου Δικαστικού Συμβουλίου, να ορίζει αυτό τα πρόσωπα που θα ασκήσουν, κατ' έτος, το λεπτό και επίμοχθο έργο της Επιθεώρησης. Η εξουσία αυτή περιέρχεται, εν μέρει τουλάχιστον, στην Κυβέρνηση. Διότι, αν κατά τις εκάστοτε προαγωγές σε θέσεις Αντιπροέδρων Αρείου Πάγου, το Υπουργικό Συμβούλιο, που είναι αρμόδιο για τις προαγωγές αυτές, μεριμνά ώστε ο νεότερος προαγόμενος να είναι προσκείμενος, η Επιθεώρηση, ένας μοχλός καίριας σημασίας, "ελέγχεται" μόνιμα.

Αργότερα, ο τότε επικεφαλής της Υπηρεσίας Επιθεώρησης, δεν "συνεργάζεται" με την Κυβέρνηση και γι' αυτό αποφασίζεται η αντικατάστασή του, με νέο νόμο, ο οποίος μεταβάλλει και πάλι τα όργανα Επιθεώρησης και την επιλογή τους (άρθρο 3 παρ. 10 ν. 2479/1997). Ας μη νομιστεί ότι ο νέος νόμος επαναφέρει την αρμοδιότητα του Ανωτάτου Δικαστικού Συμβουλίου, να ορίζει αυτό τα όργανα της Επιθεώρησης. Το νέο σύστημα στηρίζεται στην κλήρωση. Αυτή όμως, αν και αδιάβλητη, συχνά κάνει τα θαύματα της. Έχει ήδη κάνει αρκετά, με αποτέλεσμα η Επιθεώρηση να έχει σε ορισμένες δικαστικές περιφέρειες, παραλύσει. Νέα -η τρίτη μέσα σε ελάχιστα έτη- ευκαιριακή επέμβαση στην Επιθεώρηση έγινε με το άρθρο 4 του ν. 2721/1999.

Οι αλληπάληδες αυτές αναμορφώσεις της Επιθεώρησης έγιναν χωρίς τη γνώμη και παρά την εναντίωση του Αρείου Πάγου, είχαν δε ως επακόλουθο τον αποσυντο-νισμό και την αποδιοργάνωση του βασικού αυτού θεσμού, χωρίς τη λειτουργία του οποίου αποτελεσματική Δικαιοσύνη δεν μπορεί να υπάρξει.

Προ ετών ο Υπουργός Δικαιοσύνης άλλαξε, με ευκαιριακή πάλι νομοθετική επέμβαση, τη σύνθεση τόσο του Ανωτάτου Δικαστικού Συμβουλίου, όσο και των Πειθαρχικών Συμβουλίων (άρθρα 12,15,17 κλπ. του ν. 2172/1993). Η επέμβαση έγινε χωρίς τη γνώμη του Αρείου Πάγου, με στόχο την υποβάθμιση των οργάνων αυτών.

Με το άρθρο 3 παρ. 10 Δ του ν. 2479/1997 επιχειρήθηκε νέα ευκαιριακή επέμβαση, με τη μορφή διεύρυνσης του δικαιώματος προσφυγής του επιθεωρούμενου κατά της έκθεσης του Επιθεωρητή και για το λόγο ότι η έκθεση βρίσκεται σε αντίθεση με εκθέσεις επιθεώρησης των αμέσως προηγούμενων

δύο ετών. Έτσι ο εκάστοτε Επιθεωρητής γίνεται δέσμιος των προηγούμενων και χάνει το κύρος του αλλά και τη διάθεση να διεξαγάγει επιθεώρηση σε βάθος. Οι εκθέσεις επιθεώρησης έγιναν σκιάδες και ισοπεδωτικές.

Προκειμένου να αποδυναμωθεί περαιτέρω η Επιθεώρηση και η πειθαρχική εξουσία, με το άρθρο 5 παρ. 5 του ν. 2207/1994 ορίστηκε ότι η μέχρι τετραμήνου καθυστέρηση έκδοσης αποφάσεων δεν μπορεί να δώσει λαβή σε πειθαρχική δίωξη. Καθιερώθηκε έτσι ένα "δικαίωμα" στην τετράμηνη καθυστέρηση. Ο Επιθεωρητής δεν μπορεί να την θεωρήσει αδικαιολόγητη, έστω και αν, υπό τις συγκεκριμένες συνθήκες (λ.χ. μικρό πρωτοδικείο με ελάχιστη απασχόληση, υπόθεση απλούστατη, ακόμη και ερήμην) υπάρχει προφανής ολιγωρία. Το μέτρο αυτό θάλπει την καθυστέρηση και τους καθυστερησίες.

Υπουργός Δικαιοσύνης, επιθυμώντας να συγκαλύψει πειθαρχική ευθύνη ομοτράπεζου δικαστικού λειτουργού, προϊσταμένου τότε μεγάλου δικαστηρίου, ο οποίος είχε διωχθεί πειθαρχικά -για σοβαρά παραπτώματα, εισήγαγε με τροπολογία τη φωτογραφική ρύθμιση, ότι αναστέλλεται η πειθαρχική δίωξη και η πειθαρχική διαδικασία κατά προϊσταμένων δικαστηρίων (άρθρο 2 παρ. 1-2 ν. 2741/1999). Η νομοθετική αυτή επέμβαση αφενός φαλκίδευε την εξουσία των οργάνων που είχαν αρμοδιότητα για την άσκηση της πειθαρχικής δίωξης, την είχαν μάλιστα ήδη ασκήσει, αφετέρου οδηγούσε σε κατάλυση της εξουσίας των πειθαρχικών συμβουλίων. Η διάταξη κρίθηκε αντισυνταγματική.

Οι παραπάνω δεν είναι οι μόνες ευκαιριακές νομοθετικές επεμβάσεις, που απορρυθμίσαν τη Δικαιοσύνη. Μερικές ακόμη απειλήθηκαν κατά καιρούς, τελικά όμως δεν προχώρησαν. Χαρακτηριστική είναι η απόπειρα ίδρυσης "υποκαταστήματος" του Αρείου Πάγου στη Θεσσαλονίκη και η απόπειρα νομοθετικής τακτοποίησης των ειρηνοδικών με την αθρόα δια νόμου ένταξη τους σε θέσεις πρωτοδικών, ανεξαρτήτως προσόντων και χωρίς διαδικασία επιλογής, παρά τη ρητή αντίθετη επιταγή του Συντάγματος (άρθρο 88 παρ. 1), μέτρο που θα υποβάθμιζε επί δεκαετίες την ελληνική Δικαιοσύνη. Δημιουργείται έτσι η αίσθηση μίας μόνιμης αντιπαλότητας μεταξύ Διοίκησης και Δικαιοσύνης.

Β. Παρεμβάσεις μη θεσμικές, αλλά εξίσου σοβαρές, εκδηλώνονται δυναμικά εκ μέρους του Υπουργείου με το σφετερισμό της αρμοδιότητας των οργάνων της Δικαιοσύνης. Όταν κάποια απόφαση του Ανωτάτου Δικαστικού Συμβουλίου, λ.χ. για μετάθεση δικαστή, δεν είναι αρεστή, το Υπουργείο αρνείται, ενίοτε, να την εκτελέσει, μολονότι αυτή σύμφωνα με το Σύνταγμα είναι δεσμευτική (άρθρο 90 παρ. 4). Αλλοτε πάλι το Υπουργείο αναστέλλει, χωρίς δικαίωμα, την εκτέλεση μετάθεσης ή καθυστερεί βάζοντας την απόφαση του Ανωτάτου Δικαστικού Συμβουλίου στο συρτάρι. Το Ανώτατο Δικαστικό Συμβούλιο είναι ανήμπορο ενώπιον μιας τέτοιας τακτικής. Διότι για να εκτελεστεί η μετάθεση, απόσπαση κλπ., πρέπει να εκδοθεί Προεδρικό Διάταγμα, την υπογραφή και δημοσίευση του οποίου μπορεί να προωθήσει μόνο το Υπουργείο. Κάποτε μάλιστα απειλήθηκε αίτηση ακυρώσεως, από τον Πρόεδρο του Αρείου Πάγου (νομιμοποιούμενο βάσει της εποπτείας που ασκεί σύμφωνα με τον ΚΟΔΚΔΛ- άρθρο 19 παρ. 1 εδ. β) κατά της άρνησης του Υπουργού να εκτελέσει απόφαση του Ανωτάτου Δικαστικού Συμβουλίου. Αλλη επεμβατική μεθόδευση συνίσταται στη μη αποστολή από το Υπουργείο, στο Ανώτατο Δικαστικό Συμβούλιο ή στο Υπηρεσιακό Συμβούλιο, του κατά το νόμο απαραίτητου ερωτήματος για την ενεργοποίηση της αρμοδιότητας των δικαστικών αυτών οργάνων. Με την παράλειψη αποστολής του ερωτήματος αδρανοποιούνται οι προαγωγές, μεταθέσεις, τοποθετήσεις, αποσπάσεις κλπ. δικαστών, εισαγγελέων και δικαστικών υπαλλήλων. Στις περιπτώσεις αυτές ο δικαστής που ευνοήθηκε αισθάνεται "υποχρεωμένος" στον Υπουργό, ενώ παράλληλα μπορεί να λοιδορεί τα δικαστικά όργανα. Οι δε άλλοι δικαστές, "διδάσκονται" ότι εν τέλει, ό,τι κι αν λέει το Σύνταγμα, το Υπουργείο, είτε μέσω της νομοθετικής μηχανής είτε χάρη στην πολιτική ισχύ και επιρροή που διαθέτει, διευθύνει τα πάντα, ακόμη και αυτήν τη σταδιοδρομία των δικαστών.

Έτσι απορρυθμίζεται η Δικαιοσύνη. Αντί της συνέπειας και της νομιμότητας, αρχίζουν να εμφανίζονται στο δικαστικό Σώμα συμπτώματα καιροσκοπισμού, κομματισμού, ευνοιοκρατίας και συναλλαγής. Γύρω από τον εκάστοτε Υπουργό σχηματίζεται αυλή ευνοουμένων. Ο σεβασμός προς τα όργανα αυτοδιοίκησης του Σώματος υποβαθμίζεται και οι επιτήδριοι, που δεν λείπουν, δεν εργάζονται. Για την ουσιαστική Επιθεώρηση και για την αποτελεσματική πειθαρχική παρακολούθηση των 2.700 δικαστικών λειτουργών της πολιτικής και ποινικής Δικαιοσύνης, πρέπει τα αρμόδια δικαστικά όργανα να διαθέτουν κύρος. Όταν αυτό υπονομεύεται, δημιουργείται κύμα αμφισβήτησης και σύγχυσης, υπάρχουν δε και εκείνοι που επωφελούνται. Αλλά και οι συνειδητοί και επιμελείς δικαστές, που αποτελούν τη μέγιστη πλειοψηφία, απογοητεύονται και τελικά τα δικαστήρια υπολειπώνονται.

Γ. Εκτός από τις θεσμικές και τις άτυπες (δυναμικές) επεμβάσεις στα όργανα αυτοδιοίκησης της Δικαιοσύνης, στην αρμοδιότητα και τις αποφάσεις τους, απαντώνται και τα εξής φαινόμενα.

Πρώτον: Σε ορισμένες εκκρεμείς ενώπιον των δικαστηρίων υποθέσεις η Κυβέρνηση κρίνει ότι τα διακυβευόμενα ζητήματα δεν πρέπει να λυθούν από τα δικαστήρια και γι' αυτό προωθεί τη νομοθετική τους ρύθμιση με διάταξη άμεσης εφαρμογής, συχνά αναδρομική ή και ψευδοερμηνευτική. Τέτοιες διατάξεις είναι, κατ' ουσίαν, δικαιοδοτικές, άρα ασυμβίβαστες προς τη θεμελιώδη διάκριση των κρατικών λειτουργιών (άρθρο 26 του Συντάγματος). Κακώς δε η νομολογία δείχνει, σε κάποιες περιπτώσεις, ανοχή ή "κατανόηση", όπως στην περίπτωση της "αμνηστίας" των αγροτών. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου έχει επανειλημμένα αποδοκιμάσει τέτοια εγχειρήματα. Χαρακτηριστική είναι η αυστηρή καταδίκη της Χώρας μας στην υπόθεση ΣΤΡΑΝ, που όμως δεν είναι η μόνη.

Δεύτερον: Σε άλλες περιπτώσεις η Κυβέρνηση αρνείται να συμμορφωθεί προς το δεδουλευμένο από δικαστικές αποφάσεις και να τις εκτελέσει. Πρόκειται για αρνητική επέμβαση, για την οποία το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου καταδίκασε επτά φορές τη Χώρα μας.

Τρίτον: Η Κυβέρνηση μπορεί, κατά το Σύνταγμα, να οργανώνει τα δικαστήρια (άρθρο 93 παρ. 1), δηλ. να αποφασίζει την ίδρυση και χωροταξική κατανομή των δικαστηρίων, τις τυχόν μεταβατικές έδρες τους κλπ. Υπό την πίεση τοπικών παραγόντων και με κριτήρια πολιτικού οφέλους, η Κυβέρνηση οδηγείται προς πολλαπλασιασμό των δικαστηρίων, ο οποίος όμως εμφανίζει σοβαρότατα μειονεκτήματα: ι) Έχει πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα, αφού όλες οι τοπικές αρχές αρχίζουν να ζητούν ίδρυση δικαστηρίων, ιι) Υποθάλλει τη δικομανία και αυξάνει τις δίκες εις βάρος της κοινωνικής ειρήνης και προκοπής, ιιι) Διασπά και διαιρεί τις δυνάμεις του δικαστικού σώματος, κατανέμοντας άνισα τον δικαστικό φόρτο και δυσχεραίνοντας την Εποπτεία και την Επιθεώρηση των δικαστών. Έτσι αποσυντονίζεται η Δικαιοσύνη.

Η Διοίκηση διαθέτει επίσης την εξουσία να τροποποιεί τις δικονομικές διατάξεις και διαδικασίες, χωρίς καν να συμβουλευτεί τα όργανα της Δικαιοσύνης, όπως θα έπρεπε και όπως απαρεγκλίτως παλαιότερα γινόταν. Έτσι, υπό την πίεση ενδιαφερομένων, λαμβάνονται άστοχα μέτρα που υπονομεύουν την αποτελεσματικότητα της Δικαιοσύνης. Υπήρξαν, πράγματι, εκτός από όσα αναφέρθηκαν ήδη, και άλλα μέτρα που φαλκίδευσαν την αποτελεσματικότητα της Δικαιοσύνης, όπως η πρόσφατη απότομη και μεγάλη αύξηση του αριθμού των Προέδρων Πρωτοδικών και Προέδρων Εφετών, με αντίστοιχη μείωση του αριθμού των πρωτοδικών και εφετών, η οποία θα αποδιοργανώσει τα δικαστήρια (άρθρο 17 του ν. 2943/2001). Το μέτρο αυτό αποφασίστηκε χωρίς να ερωτηθεί κανένα θεσμικό όργανο, παρά την επανειλημμένα διατυπωθείσα από την Ολομέλεια αντίθεση. Ας σημειωθεί ότι η Διοίκηση έχει κατά το Σύνταγμα (άρθρο 90 παρ. 5) την εξουσία να επιλέγει ολόκληρη τη δικαστική ηγεσία (30 περίπου ανώτατους δικαστικούς αξιωματούχους στα 3 ανώτατα δικαστήρια της Χώρας), υπολογίζοντας παράλληλα και στις προσδοκίες των πολλαπλασίων υποψηφίων, με όσα αυτό συνεπάγεται.

Η πολύπλευρη αυτή ρυθμιστική επεμβατική δραστηριότητα χρησιμοποιείται, κατά παράδοση, για την κηδεμόνευση της Δικαιοσύνης. Επομένως την εμποδίζει να ενηλικιωθεί, να νοικοκυρευτεί και να αποδώσει. Όλα τα λοιπά αίτια για την υστέρηση της Δικαιοσύνης (ανεπάρκεια υποδομής, ελλείψεις σε προσωπικό, σε μόρφωση, επιμέλεια, διαδικασίες κλπ.) είναι υπαρκτά αλλά παρεπόμενα. Γι' αυτό, αν δεν ξεκαθαριστούν τα όρια αρμοδιότητας και δεν γίνει σεβαστή η εξουσία που φυσιολογικά ανήκει στα δικαστικά όργανα, ώστε αυτά να ασκούν με κύρος τις αρμοδιότητές τους, η Δικαιοσύνη θα υπολειπεται (ποσοτικά και ποιοτικά) με όλα τα αρνητικά επακόλουθα για τη νομιμότητα, για τα ανθρώπινα δικαιώματα, για την κοινωνική συμβίωση αλλά και για την οικονομική ζωή της Χώρας.

Γ.

Αντώνης Ρουπακιώτης,

Πρόεδρος Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών

Θα μείνω στη θεματολογία που έθιξαν ο Πρόεδρος και ο Επίτιμος Αντιπρόεδρος του Αρείου Πάγου. Είναι κοινή η διαπίστωση ότι λείπουν αίθουσες, λείπουν δικαστικοί υπάλληλοι, λείπει η υλικοτεχνική υποδομή από τα δικαστήρια. Η Ελλάδα είναι η μόνη χώρα της Ευρώπης, μηδὲ της Τουρκίας εξαιρουμένης, που διατηρεί το σύστημα καταγραφής των πρακτικών με υπάλληλο. Δεν είναι θέμα ποιότητας ζωής των παραγόντων, είναι θέμα ταχύτητας της δίκης και κυρίως θεσμικό ζήτημα, το πώς απαντούμε μετά από όλα αυτά στο αίτημα του πολίτη για δίκαιη δίκη. Πώς αντιμετωπίζουμε μία τέτοια υστέρηση.

Η Πολιτεία είναι διαχρονικώς απούσα σε ότι αφορά την οργάνωση και λειτουργία της Δικαιοσύνης. Γι' αυτήν, η Δικαιοσύνη δεν είναι θέμα προτεραιότητας, ίσως γιατί τα στενά πολιτικά οφέλη από αυτήν είναι μικρά. Κάποια βήματα, βέβαια, γίνονται, όπως πρόσφατα ο ν. 2915/2001 που θα αντικαταστήσει τον τρόπο τήρησης των πρακτικών με ένα μηχανογραφημένο, αξιόπιστο και ταχύ σύστημα. Το ίδιο ισχύει και όσον αφορά την πρόθεση πρόσληψης δικαστικών υπαλλήλων. Αυτά και άλλα είναι αναγκαία προκειμένου να εφαρμοστεί ο νόμος που φιλοδοξεί να συντομεύσει την δίκη στο πολυμελές πρωτοδικείο. Είναι μέγιστη η ευθύνη της Πολιτείας, αν θέλει να είναι αξιόπιστη στον πολιτικό της λόγο και στην κοινωνική της ευθύνη, να δημιουργήσει την κατάλληλη υλικοτεχνική υποδομή, να οργανώσει και να στελεχώσει τα δικαστήρια.

Στο μεγαλύτερο Πρωτοδικείο της χώρας, στο Πρωτοδικείο Αθηνών, κινήθηκαν σε ένα δικαστικό έτος τόσες υποθέσεις, ώστε να εισρεύσουν στον δημόσιο προϋπολογισμό ποσά 8,5 δισεκατομμυρίων δρχ., μέσω μετατροπών ποινών, αγωγοσήμων κ.α. Για το ίδιο δικαστικό έτος ο κρατικός προϋπολογισμός δαπάνησε για τη λειτουργία αυτού του Πρωτοδικείου (μισθοί δικαστών και υπαλλήλων, συντήρηση κτιρίων κ.α.) 4,5 δισεκατομμύρια δρχ. Πρόκειται για ένα σημαντικό στοιχείο.

Αναφέρθηκε ότι μία από τις αιτίες καθυστέρησης των δικών είναι η πολυνομία, κυρίως σε δικονομικές διατάξεις. Υπήρξαν Υπουργοί που κατά καιρούς ασκούσαν επί χάρτου να αλλάξουν την πολιτική ή την ποινική δικονομία, με συνέπεια να υπάρξουν ανατροπές, μεταβατικές περίοδοι, αντιφατική νομολογία και γενικά συνθήκες που κάθε άλλο παρά να διευκόλυναν την πρόοδο της δίκης. Και σαν να μην έφτανε αυτό, σε στιγμές κρίσης υπήρξε η εξαγγελία θεσμοθέτησης "δικών εξπρές". Μα η δίκη ούτε χελώνα είναι, ούτε υπερταχεία αμαξοστοιχία. Έχει την ανάγκη του χρόνου εκείνου που είναι αναγκαίος για να οργανωθεί η δίκη και να σκεφτεί ο Δικαστής. Είναι πρόδηλο ότι τέτοιες εξαγγελίες δεν γίνονται για να ενδυναμώσουν το κύρος της Δικαιοσύνης ή να ικανοποιηθούν δικαϊκό αίσθημα, αλλά για να ικανοποιήσουν ανάγκες ή την οργή της στιγμής για κάποιες καταστάσεις που έχουν δημιουργηθεί.

Μία άλλη αιτία καθυστέρησης στην απονομή της Δικαιοσύνης είναι ότι λείπουν οι ενδιάμεσοι θεσμοί επίλυσης διαφορών. Κατά καιρούς υπήρξαν τέτοιοι θεσμοί μεταξύ του πολίτη και του δικαιοδοτικού θεσμού, αλλά δεν αναπτύχθηκαν, δεν ενισχύθηκαν και δεν δημιούργησαν κύρος, όπως σε άλλες θεσμικώς ανεπτυγμένες χώρες, με συνέπεια ο πολίτης να γνωρίζει σήμερα μόνο μία οδό αναζήτησης του δικαίου του, τα δικαστήρια. Αυτή ακριβώς η έλλειψη εμπιστοσύνης του πολίτη σε ενδιάμεσους θεσμούς είναι η κύρια αιτία που απέτυχε ο ν. 2298/1995 για την εξώδικη επίλυση των υποθέσεων που εισάγονται στο πολυμελές πρωτοδικείο. Χιλιάδες αγωγών έχουν κατατεθεί, ελάχιστα όμως είναι τα πρακτικά συμβιβασμού. Εδώ οι δικηγόροι οφείλουν να αναδείξουν τη δική τους θεσμική ευθύνη, ώστε να καταστεί αποτελεσματικότερος ένας νόμος που μπορεί να δώσει αποδεκτές λύσεις για τον πολίτη και μία ανακούφιση στη Δικαιοσύνη.

Ένας παράγοντας που επιβαρύνει σε μέγιστο βαθμό τη λειτουργία και την αποτελεσματικότητα της Δικαιοσύνης είναι η θεσμική ασέβεια που συνήθίζει να διαπράττει το Δημόσιο.

Πρώτον: Αποφάσεις διοικητικών δικαστηρίων δεν εκτελούνται. Σκοπίμως τα όργανα της Διοίκησης εκδίδουν την μία μετά την άλλη αναιτιολόγητες αποφάσεις, με συνέπεια να επιβαρύνονται υπερμέτρως τα Διοικητικά Δικαστήρια και το Συμβούλιο Επικρατείας.

Δεύτερον: Με απόφαση Υπουργού εντέλλονται τα όργανα του Δημοσίου να μην καταβάλλουν κανένα επιδικαζόμενο με δικαστική απόφαση ποσό, εάν δεν εξαντλείται προηγουμένως κάθε ένδικο μέσο, ακόμη και αν ήδη έχουν εκδοθεί παρόμοιες αμετάκλητες αποφάσεις στις οποίες έχει συμμορφωθεί το Δημόσιο. Έτσι επιβαρύνονται τα πινάκια των διοικητικών και πολιτικών δικαστηρίων με έναν τεράστιο αριθμό δικών. Η ευθύνη του Δημοσίου εδώ είναι τεράστια.

Τρίτον: Η ποινικοποίηση συγκεκριμένων συμπεριφορών και συναλλαγών, όπως π.χ. η ποινικοποίηση της καθυστέρησης καταβολής ασφαλιστικών εισφορών, που βεβαίως δεν ισχύει για το Δημόσιο, το οποίο οφείλει εκατοντάδες δισεκατομμύρια στους ασφαλιστικούς οργανισμούς. Η αδυναμία του κράτους να εισπράξει τις ασφαλιστικές εισφορές, το οδηγεί ακριβώς στη λύση της ποινικοποίησης, με συνέπεια να επιβαρύνονται τα πινάκια, να απασχολούνται δικαστές και δικαστικοί υπάλληλοι και να καλύπτονται αίθουσες που θα μπορούσαν να ήταν ωφέλιμες για άλλες λειτουργίες της Δικαιοσύνης.

Ερχομαι στη σχέση δικαστών και δικηγόρων, ένα ζήτημα που συναρτάται με την αποτελεσματική λειτουργία της Δικαιοσύνης. Είναι αλήθεια ότι τα τελευταία χρόνια οι Πρόεδροι και Εισαγγελείς του Αρείου Πάγου, αλλά και οι Προϊστάμενοι Πρωτοδικείων προσπαθούν να αναδιατάξουν το πεδίο των σχέσεων δικαστών και δικηγόρων. Μένει όμως ακόμη να γίνουν πολλά. Η αλλαγή στην ποιότητα των σχέσεων αυτών θα ωφελήσει τα μέγιστα στη λειτουργία της Δικαιοσύνης. Οι ίδιοι οι Δικαστές αναμφισβήτητα έχουν το χρέος να αναδείξουν στο ακέραιο την ευθύνη τους. Καθυστερήσεις, προκλητικές πολλές φορές, πρέπει να εκλείψουν. Αλλά και οι Δικηγόροι από την πλευρά τους πρέπει να αναδείξουν τη δική τους ευθύνη σε πολλούς τομείς. Παραδείγματα, όπως η προβολή μη

δικαιολογημένων αιτημάτων αναβολής ή η εξώδικη λύση των διαφορών, αναφέρθηκαν ήδη. Η έννοια της συνευθύνως δικαστών, δικηγόρων και δικαστικών υπαλλήλων πρέπει να αναδειχθεί και να γίνει αποδεκτή.

Όσον αφορά στο ζήτημα της αξιοπιστίας, θα τόνιζα την υποχρέωση της οργανωμένης θεσμικώς Πολιτείας, να παράγεται δικαιοδοτικό αποτέλεσμα που να πείθει. Αυτό είναι το χρέος απέναντι στον πολίτη. Το αξιόπιστο δικαιοδοτικό αποτέλεσμα προσδίδει κατ' αρχήν κύρος στη λειτουργία της Δικαιοσύνης. Επιπλέον, μειώνει τις περιπτώσεις προσφυγής σε ανώτερα δικαστήρια. Ακριβώς στον τομέα αυτόν εντάσσεται και η σχέση της πολιτικής με τη δικαστική εξουσία. Πιστεύω βαθύτατα ότι η πολιτική εξουσία, αλλά και άλλα κέντρα εξουσίας, επιθυμούν με διαφορετικούς τρόπους, σε διαφορετική ένταση, σε διαφορετική συχνότητα, να ενοταλλάξουν τις επιλογές τους στη λειτουργία της δικαστικής εξουσίας και στο δικαιοδοτικό αποτέλεσμα που παράγεται. Πόσο αξιόπιστος είναι ο λόγος του κάθε Πολιτικού, κάθε φορά που δημιουργείται ένταση στη σχέση της πολιτικής με τη δικαστική εξουσία, ο οποίος διαβεβαιώνει ότι είναι ανεξάρτητη η Δικαιοσύνη. Νοιώθω την ανάγκη να πω ότι όταν ακούω ότι είναι ανεξάρτητη ανησυχώ κι όσες φορές περισσότερο το ακούω τόσο περισσότερο ανησυχώ. Τι νόημα άλλωστε θα είχαν οι διαπιστώσεις ότι είναι ανεξάρτητη η Δικαιοσύνη, αν πράγματι δεν υπήρχε πρόβλημα; Γι' αυτό και οφείλουν οι δικαστές και οι εισαγγελείς να αντιστοιχηθούν στην ανάγκη του πολίτη, ώστε να παραχθεί αξιόπιστο δικαιοδοτικό αποτέλεσμα με βάση τον κανόνα δικαίου, τις ερμηνευτικές διατάξεις και τις αρχές του νομικού μας πολιτισμού. Σήμερα οι δικαστές έχουν μία θεσμική διασφάλιση όσο λίγοι στην Ευρώπη, έχουν τη συνδρομή των δικηγόρων και ακόμα έχουν την αγάπη και την υποστήριξη της κοινωνίας. Άρα μένει το δικό τους χρέος να ανθίστανται, να αντέχουν. Αναφέρω ένα παράδειγμα. Κατά καιρούς, όταν ασκούνται ποινικές διώξεις προαναγγέλλονται προκαταρκτικές εξετάσεις. Οι περισσότερες ανσε αυτές, για να μην πω όλες, κάπου χάνονται στο δρόμο. Το ερώτημα αν βεβιασμένα ασκήθηκαν ή αν υπήρξαν κάποιες δυνάμεις που στο δρόμο τις εμπόδισαν να ολοκληρωθούν, παραμένει πάντα αναπάντητο. Η ζημία όμως που υφίσταται η Δικαιοσύνη είναι μεγάλη. Ο πολίτης παύει πλέον να εμπιστεύεται τους θεσμούς.

Τελειώνω με μία παρατήρηση. Υπάρχει κατά καιρούς η ανησυχία, μήπως οδηγούμαστε σε κράτος δικαστών. Πιστεύω ότι η πραγματικότητα που σήμερα διαμορφώνεται βρίσκεται πολύ μακριά από αυτό και παρά το ότι υπήρξαν κατά καιρούς προκλητικές επιλογές ή πράξεις ή συμπεριφορές δικαστών. Πρόσφατη απόφαση της Διοικητικής Ολομέλειας του Αρείου Πάγου απαιτεί από την πολιτική εξουσία ή τα κέντρα εξουσίας να μην σχολιάζουν παντί τρόπο και με την πρώτη ευκαιρία τις αποφάσεις και ενέργειες των δικαστικών και εισαγγελικών λειτουργιών. Αλλά και από την άλλη πλευρά, οι δικαστικοί και εισαγγελικοί λειτουργοί δεν πρέπει με τις συμπεριφορές και επιλογές τους να δίνουν λαβή στην πολιτική ή οποιαδήποτε άλλη εξουσία να αναφέρεται με τρόπο επιτιμητικό ή επικριτικό σε αυτούς. Η απόφαση αναδεικνύει τη δημοκρατική εκείνη αντίληψη, που θέλει τη Δικαιοσύνη να συλλειτουργεί με τις άλλες συντεταγμένες εξουσίες.

Πιστεύω, τέλος, ότι η Δικαιοσύνη στην πατρίδα μας δεν είναι ακριβή, με κάποιες εξαιρέσεις. Διατυπώνω όμως με ιδιαίτερη έμφαση και ένταση την άρνηση μου να ακριβήνει. Ιδίως εάν όλοι συμφωνήσουμε στο ότι η Δικαιοσύνη είναι το αγαθό που ζητεί ο πολίτης και η ανάγκη που τον διακατέχει από τις πρώτες μέρες που μέτρησε τα βήματα του στη γη. Τη Δικαιοσύνη πρέπει να την οργανώσουμε, να την ενισχύσουμε, να μην παρεμβαίνουμε στο έργο της και να μην ενσταλάζουμε τις επιλογές μας, ως κέντρα εξουσίας, στις δίκες της λειτουργίες και στους ανθρώπους της.

Δ.

Ιάσων Δούμης,
Δικηγόρος Θεσσαλονίκης

Το γεγονός ότι η Δικαιοσύνη δεν ανταποκρίνεται επαρκώς στις ανάγκες της κοινωνίας μας αποτελεί διαπίστωση εκείνων που ζητούν δικαστική προστασία, αλλά και αυτών που βιώνουν από μέσα τις δυσλειτουργίες της Δικαιοσύνης, ως δικηγόροι ή δικαστές. Η αναποτελεσματικότητα της Δικαιοσύνης δεν είναι πρόβλημα μόνο των διαδίκων. Είναι έλλειμμα σε μια κορυφαία δημόσια λειτουργία που μας αφορά όλους, γιατί χωρίς την έγκαιρη και αποτελεσματική προστασία που παρέχει η Δικαιοσύνη στην κοινωνία με τις υπηρεσίες που αυτή έχει ανάγκη, δεν μπορεί να υπάρξουν ούτε κοινωνική ειρήνη και

κατοχύρωση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, ούτε επενδύσεις και ασφάλεια στις συναλλαγές, ούτε σταθερή ανάπτυξη.

Ενας από τους βασικούς λόγους για τους οποίους η Δικαιοσύνη, ως μηχανισμός απονομής του δικαίου, χαρακτηρίζεται ως αναποτελεσματική, είναι η βραδύτητα στην απονομή της, η οποία δεν διαφέρει συχνά από την αρνησιδικία.

Ο Υπουργός Δικαιοσύνης, σε συνέντευξη του στην εφημερίδα ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ της 29.07.2001, παρατήρησε ότι "οι μεγάλες καθυστερήσεις είναι το πιο σημαντικό αρνητικό φαινόμενο στη δικαιοσύνη" και δεσμεύθηκε με ρητή δήλωση του ότι "η πολιτική για την ταχύτερη απονομή της δικαιοσύνης, στη δική του θητεία, είναι το πρώτο θέμα και με απόσταση". Ο Πρόεδρος του Αρείου Πάγου, σε ομιλία του σε δημόσια εκδήλωση της Ε.ΝΟ.Β.Ε. στη Θεσσαλονίκη με θέμα "Η Ελληνική Δικαιοσύνη στο κατώφλι του Νέου Αιώνα", σημείωσε ότι "χωρίς να παραβλέπει κανείς τις προσπάθειες που έχουν γίνει και γίνονται, ιδίως δε την αφοσίωση της μεγάλης πλειονότητας των δικαστών στα έργα τους, οφείλει να παραδεχτεί ότι η Ελληνική Δικαιοσύνη δεν ανταποκρίνεται επαρκώς στις ανάγκες της κοινωνίας μας". Κατέταξε δε τις αναγκαίες μεταρρυθμίσεις προκειμένου η ελληνική δικαιοσύνη να καταστεί, στο κατώφλι του νέου αιώνα, πιο αξιόπιστη και πιο αποτελεσματική, σε τρεις κατηγορίες: α) εκείνες που ανάγονται στην οργάνωση των δικαστηρίων, β) εκείνες που αναφέρονται στην υπηρεσιακή κατάσταση των δικαστών και γ) τις δικονομικές.

Η βραδύτητα στην απονομή της δικαιοσύνης, ως μια σοβαρή μορφή της αναποτελεσματικότητας της, έπρεπε, σύμφωνα και με τη δέσμευση του Υπουργού Δικαιοσύνης, να αντιμετωπιστεί κατά προτεραιότητα. Η επιλογή της δικονομικής μεταρρύθμισης με τον ν. 2915/2001, ως ενός πρώτου βασικού βήματος προς αυτήν την κατεύθυνση, όσον αφορά την απονομή της πολιτικής δικαιοσύνης από τα πολυμελή πρωτοδικεία, όταν δικάζουν κατά την τακτική διαδικασία, δεν μπορεί να συγκριθεί με τις πολλές άλλες μεταρρυθμίσεις του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας που επιχειρήθηκαν κατά την τελευταία δεκαετία και κατέστησαν αυτόν ένα μωσαϊκό ετερόκλητων συστηματικά ρυθμίσεων. Η κατάργηση της προδικαστικής αποφάσεως με τον ν. 2915/2001, που από παλιά είχε χαρακτηριστεί ως "καρκίνωμα της τακτικής διαδικασίας" και είχε κατηγορηθεί ως "ξενόφερτος και ασυμβίβαστος προς την ελληνική νοοτροπία θεσμός", αποτελεί τομή στο δικονομικό μας δίκαιο και, πέρα από τις όποιες ατέλειες, πρέπει να χαρακτηριστεί ως ένας σημαντικός εκσυγχρονισμός των δικαιοδοτικών δομών και προσαρμογής τους στις ραγδαία μεταβαλλόμενες τεχνολογικές και οικονομικές συνθήκες, που επιβάλλουν την επιτάχυνση της παροχής δικαστικής προστασίας, σε συμμόρφωση και προς το άρθρο 6 της Ευρωπαϊκής Συνθήκης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ). Έτσι εξηγείται και το ότι η κριτική που κυρίως ασκήθηκε σχετικά με τον ν. 2915/2001 αναφέρονταν βασικά στην πρόωρη εφαρμογή του.

Η κριτική αυτή, εστιάστηκε κυρίως στο ότι δεν υπάρχει σήμερα απαραίτητος υλικοτεχνικός εξοπλισμός στα δικαστήρια μας (μαγνητοφώνηση - απομαγνητοφώνηση πρακτικών - ανεπαρκής κτιριακή υποδομή) που θα καθιστούσε λειτουργική την εφαρμογή των ρυθμίσεων του και, επίσης, στο επιχείρημα ότι υπάρχουν κενά σε δικαστικούς λειτουργούς και δικαστικούς υπαλλήλους. Ελπίζουμε ότι έως τη λήξη του χρόνου της αναστολής θα προχωρήσει σε σοβαρό βαθμό η αντιμετώπιση αυτών των προβλημάτων, και ότι δεν θα επαναληφθεί στην περίπτωση του ν. 2915/2001 το φαινόμενο των επαναλαμβανόμενων αναστολών, που απετέλεσαν την αιτία της επί μια πενταετία μη εφαρμογής του ν. 2298/1995 για την εξώδικη επίλυση διαφορών από τους δικηγόρους. Η μη επανάληψη αυτού του φαινομένου εξαρτάται εν πολλοίς και από την υπεύθυνη στάση των δικαστών και κυρίως των δικηγόρων, που θα πρέπει να αποδεχθούμε ορισμένες αλλαγές στον μέχρι σήμερα τρόπο άσκησης του λειτουργήματός μας, αποφεύγοντας τον αρνητισμό σε κάθε αλλαγή.

Αλλα δικονομικά μέτρα που εισάγονται με τον ν. 2915/2001 για την επιτάχυνση των πολιτικών δικών είναι η αναβολή της συζήτησης των υποθέσεων μία μόνο φορά ανά βαθμό δικαιοδοσίας, κατά την κρίση του δικαστηρίου και εφόσον υπάρχει σπουδαίος λόγος και το "φιλτράρισμα" των αιτήσεων αναιρέσεως που προβλέπεται από το νέο άρθρο 571 ΚΠολΔ. Ο περιορισμένος χρόνος δεν μας επιτρέπει να σχολιάσουμε τα τελευταία αυτά μέτρα. Ο αριθμός, πάντως, των 32.906 αποφάσεων των πρωτοβάθμιων πολιτικών δικαστηρίων της Θεσσαλονίκης (Πολυμελών και Μονομελών), που εκδόθηκαν από τους 109 δικαστές που υπηρετούσαν στο Πρωτοδικείο μας (αριθμός οργανικών θέσεων 116) κατά το έτος 2000, έστω και αν ένα μεγάλο μέρος από αυτές τις αποφάσεις, κυρίως της Εκούσιας Δικαιοδοσίας, έχουν τυπικό σκεπτικό, μας προβληματίζει σοβαρά για την αποτελεσματικότητα που μπορεί να έχει στο θέμα της ταχύτερης απονομής της πολιτικής δικαιοσύνης, η μεταρρύθμιση που εισάγεται με τον ν. 2915/2001 ή και οποιαδήποτε άλλη δικονομική μεταρρύθμιση που θα διασφαλίζει παράλληλα και την ορθότητα της δικαστικής κρίσης. Οι αιτίες της βραδύτητας είναι πολλές, ετεροειδείς, και ασφαλώς έχουν σχέση και με το μικρό σχετικά κόστος της χρησιμοποίησης των δικαστικών υπηρεσιών από τους πολίτες. Η αύξηση, πάντως, αυτού του κόστους, ως ενός

αντικινήτρου για την αλόγιστη προσφυγή στη Δικαιοσύνη, αν αποφασιστεί, θα πρέπει να συνδυαστεί με μία παράλληλη θέσπιση ενός απλούστερου και πιο αποτελεσματικού συστήματος νομικής βοήθειας, διαφορετικού από το ισχύον ευεργέτημα πενίας, που δεν απέδωσε τα επιδιωκόμενα.

Η αναποτελεσματικότητα, όμως, στην απονομή της Δικαιοσύνης, και μάλιστα όχι μόνο με τη μορφή της βραδύτητας, χαρακτηρίζει και την ποινική δικαιοσύνη. Το πρόβλημα εκεί είναι οξύτατο, επιβεβαιώνεται δε, όσον αφορά τα πρωτοβάθμια δικαστήρια της Θεσσαλονίκης, από τον απίθανο αριθμό των 74.263 αποφάσεων που εκδόθηκαν από τα Μονομελή Πλημμελειοδικεία κατά το έτος 2000 και από τον επίσης μεγάλο αριθμό των 20.568 αποφάσεων που εκδόθηκαν από τα Τριμελή Πλημμελειοδικεία κατά το ίδιο έτος. Ο προσδιορισμός της εκδίκασης των ποινικών υποθέσεων στα πρωτοβάθμια δικαστήρια είναι τόσο βραδύς, που τελικά πολλές από τις υποθέσεις αυτές παραγράφονται μέχρι τον χρόνο έκδοσης της τελικής αποφάσεως. Αυτό οφείλεται σε μεγάλο βαθμό και στο γεγονός ότι από τις προσδιοριζόμενες υποθέσεις εκδικάζονται συνήθως οι μισές, αφού αναβάλλονται κατά μήνα περίπου 1.300 υποθέσεις, για διαφόρους - όχι πάντοτε σοβαρούς - λόγους, κυρίως δε λόγω συμπλήρωσης του ωραρίου απασχόλησης των γραμματέων. Πρέπει να πούμε στο σημείο αυτό ότι πολλοί δικαστές προτιμούν τις πολιτικές υποθέσεις, από τις οποίες κρίνεται κυρίως η απόδοση τους, και δεν έχουν το ενδιαφέρον που θα έπρεπε για τις ποινικές υποθέσεις, υπάρχει δε η εντύπωση ότι ένα μεγάλο μέρος της ευθύνης για τον μεγάλο αριθμό των αναβαλλόμενων ποινικών υποθέσεων φέρουν οι δικαστές της έδρας. Η κατάσταση αυτή μπορεί να βελτιωθεί αν υλοποιηθεί η πρόταση του Προέδρου του Αρείου Πάγου να λειτουργήσουν στα μεγάλα δικαστήρια ποινικά τμήματα, στα οποία να υπηρετούν εκ περιτροπής όλοι οι δικαστές με αποκλειστική απασχόληση επί διετία ή τριετία. Δυστυχώς όμως η κατάσταση στον τομέα της ποινικής δικαιοσύνης είναι - και θα είναι για πολύ χρόνο ακόμη - εκτός ελέγχου αν δεν γίνουν ριζικές θεσμικές παρεμβάσεις από την Πολιτεία με την κατάργηση των "ψευτοεγκλημάτων", δηλαδή των πράξεων εκείνων που χαρακτηρίζονται ως ποινικά αδικήματα, ενώ έχουν διοικητικό κυρίως χαρακτήρα και δεν προσβάλλουν συγκεκριμένο έννομο αγαθό. Η επέκταση της τυποποίησης του ποινικού φαινομένου και σβθαυτές τις πράξεις (που αποτελούν τον μεγαλύτερο αριθμό των υποθέσεων που δικάζονται από τα πρωτοβάθμια ποινικά δικαστήρια) αποτελεί ασφαλώς καταχρηστική άσκηση εξουσίας, που δεν έχει καμιά ηθικοπολιτική νομιμοποίηση στο φιλελευθέρο προσανατολισμού δικαιοσύνης μας σύστημα. Οι Δικηγορικοί Σύλλογοι της χώρας θα πρέπει να αρθούν πάνω από τα στενά επαγγελματικά συμφέροντα των μελών τους, και να υποστηρίξουν τις πρωτοβουλίες που θα πρέπει να αναληφθούν από την Πολιτεία για την κατάργηση αυτών των "ψευτοεγκλημάτων". Θα πρέπει, επίσης να εξετασθεί και η επίδραση που ασκεί στην τραγελαφική αυτή κατάσταση το μικρό κόστος της χρησιμοποίησης των υπηρεσιών της ποινικής δικαιοσύνης από τους πολίτες. Η κατάθεση μιας εγκλήσεως (ή μηνύσεως), που πολλές φορές είναι αβάσιμη, κοστίζει στον εγκαλούντα το μηδαμινό ποσό των διακοσίων Δραχμών.

Η αξιοπιστία, τέλος, και η αποτελεσματικότητα της ποινικής δικαιοσύνης - και της Δικαιοσύνης, γενικότερα - δέχεται ένα σοβαρό πλήγμα και από τον απίστευτα μεγάλο αριθμό των ανεκτέλεστων ποινικών αποφάσεων. Σύμφωνα με τα στοιχεία του Γραφείου Φυγόποιων της Εισαγγελίας Πρωτοδικών Θεσσαλονίκης, τον Ιούλιο του 2001 εκκρεμούσαν προς εκτέλεση στη Γενική Ασφάλεια Θεσσαλονίκης 85.000 καταδικαστικές αποφάσεις. Οι περισσότερες από αυτές τις αποφάσεις αφορούν τη μη πληρωμή εισφορών σε Ασφαλιστικούς Οργανισμούς, υπάρχουν, όμως, και αποφάσεις που αφορούν σε σοβαρότερες παραβάσεις καθαρά ποινικού χαρακτήρα.

Το φαινόμενο των ανεκτέλεστων ποινικών αποφάσεων πρέπει να αντιμετωπισθεί ως μια ιδιαίτερη κατηγορία αναποτελεσματικότητας της ποινικής δικαιοσύνης, γιατί εκμηδενίζει την ειδική προστατευτική λειτουργία της ποινικής καταστολής και τη φρονηματιστική λειτουργία της και, παράλληλα, θίγει το κύρος της Δικαιοσύνης. Το αρνητικό αυτό φαινόμενο μπορεί να αντιμετωπιστεί και με τη θεσμοθέτηση και ίδρυση Δικαστικής Αστυνομίας. Η διαπίστωση, πάντως, ότι ο μεγαλύτερος αριθμός των ανεκτέλεστων αυτών αποφάσεων αφορά τη μη πληρωμή ασφαλιστικών εισφορών οδηγεί σε σκέψεις και γι' αυτή ακόμη την ουσιαστική σκοπιμότητα του χαρακτηρισμού ως αξιόποινης πράξης αυτής της διοικητικού χαρακτήρα παράβασης.

Η αναποτελεσματικότητα, τέλος, με τη μορφή της βραδύτητας, χαρακτηρίζει και τον κλάδο της ουσιαστικής διοικητικής δικαιοσύνης, καθώς και την ακυρωτική διαδικασία του Συμβουλίου της Επικρατείας, όπου οι καθυστερήσεις σε ορισμένες περιπτώσεις έχουν τη διάρκεια ετών. Στην περίπτωση, ειδικότερα, των αποφάσεων του Σ.τ.Ε υπάρχει και το σοβαρό πρόβλημα της συχνής μη συμμόρφωσης της Διοίκησης προς το διατακτικό των αποφάσεων αυτών. Το τελευταίο αυτό πρόβλημα, που υπονομεύει την αποτελεσματικότητα της ακυρωτικής διαδικασίας και πλήττει άμεσα το αίσθημα δικαίου των πολιτών, ίσως βρει πλέον τη λύση του, αν η Κυβέρνηση τηρήσει καλόπιστα την επιταγή της (νέας, μετά την πρόσφατη αναθεώρηση) παραγράφου 5 του άρθρου 95 του Συντάγματος και επισπεύσει την έκδοση του νόμου, με τον οποίο θα ορισθούν τα αναγκαία μέτρα για τη διασφάλιση

της συμμόρφωσης της Διοίκησης προς τις αποφάσεις του ΣτΕ. Με τον ίδιο νόμο θα πρέπει να ορίζονται και οι συνέπειες για κάθε αρμόδιο όργανο που παραβαίνει αυτή την υποχρέωση.

Σύνοψη

Γεώργιος Κουμάντος,
Ομότιμος Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών

Κύριε Πρόεδρε,

Η συζήτηση ήταν αφενός πλούσια αφετέρου ετεροειδής, ώστε να είναι αρκετά δύσκολο να βγάλει κανείς ένα γενικευμένο συμπέρασμα. Υπάρχει και ένας κίνδυνος υποκειμενικότητας, ως προς τι είναι το σπουδαίο και σημαντικό. Παρά ταύτα νομίζω ότι μπορούμε να καταλήξουμε σε μερικές γενικές διαπιστώσεις. Συγκρατώ κυρίως την ανάγκη σεβασμού του Νομοθέτη προς τη Δικαιοσύνη. Βεβαίως είναι δικαίωμα του Νομοθέτη να νομοθετεί, υπάρχουν όμως και μερικά όρια, όπως π.χ. η νομοθετική επέμβαση επί εκκρεμών δικών που έστω και αν δεν κρίνεται αντισυνταγματική, προδήλως υπερβαίνει τα όρια της ευαισθησίας που θα έπρεπε να χαρακτηρίζει το Νομοθέτη. Οι επεμβάσεις του Νομοθέτη στη διοίκηση της Δικαιοσύνης, και αν ακόμα πληρούν τις προϋποθέσεις της νομιμότητας, είναι τουλάχιστον πολιτικά αστοχήματα. Στο ζήτημα της ταχύτητας έκδοσης αποφάσεων, που είναι στοιχείο της αποτελεσματικότητας της Δικαιοσύνης, ακούσαμε για δικονομικές τροποποιήσεις, μείωση των απαραδέκτων, ενδεχόμενη μείωση των βαθμίδων, μείωση του τεκμηρίου από τα Ειρηνοδικεία, μείωση των αναβολών. Εδώ θα ήθελα πάντως να επισημάνω και την προθυμία με την οποία πολλοί δικαστές κάνουν δεκτά αιτήματα αναβολών. Από τη συζήτηση προέκυψε η σημασία προώθησης μορφών εξώδικης λύσης των διαφορών, κυρίως με προδικαστικό συμβιβασμό, ακόμα κι αν επαγγελματικά ή άλλα συμφέροντα δεν θα το επιθυμούσαν. Η ανάγκη ενός εκσυγχρονισμού της υλικοτεχνικής υποδομής είναι ένα άλλο συμπέρασμα της ημερίδας. Η εικόνα της τήρησης χειρόγραφων πρακτικών στα δικαστήρια είναι κωμικοτραγική.

Από καμία ημερίδα δεν φεύγεις με λύσεις έτοιμες, πραγματοποιήσιμες και αποτελεσματικές. Εκείνο που έχει σημασία είναι ότι βοήθησε η σημερινή βραδιά στη συνειδητοποίηση του προβλήματος, των διαστάσεων του και ορισμένων δυνατοτήτων άρσεως των αδιεξόδων.

ΑΝΤΙ ΓΙΑ ΕΠΙΛΟΓΟ

Κωνσταντίνος Κεραμεύς
Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών

Η "Κίνηση Πολιτών για μια Ανοικτή Κοινωνία" ήθελε, στο τέλος της σημερινής μας πυκνής εκδηλώσεως, να ευχαριστήσει θερμότατα όλους τους υψηλούς εκπροσώπους της ενεργού δικαιοσύνης, της καθημένης και της ιστάμενης δικαιοσύνης, της διοικήσεως της δικαιοσύνης, της μαχόμενης δικηγορίας καθώς και της επιστημονικής θεωρίας για την πολύτιμη συμβολή τους. Θερμές ευχαριστίες απευθύνονται επίσης και προς το εκλεκτό ακροατήριο τόσο για τη συμβολή του στη συζήτηση όσο και για το έκδηλο ενδιαφέρον του απέναντι σ' όσα ειπώθηκαν καθώς και την ηθική του συμπαράσταση.

Το πρόβλημα της αποτελεσματικότητας της δικαιοσύνης είναι εγγενές και αιώνιο. Αυτός ο χαρακτήρας του οφείλεται σε δύο τουλάχιστον λόγους. Ο πρώτος λόγος ? και στο ποσοστό που αποτελεσματική δικαιοσύνη σημαίνει, ανάμεσα στα άλλα και τουλάχιστον, γρήγορη δικαιοσύνη - είναι ότι υφίσταται ορισμένη αντινομία μεταξύ της ταχύτητας και της ορθότητας στην απονομή της δικαιοσύνης και ο αντίστοιχος διάχυτος φόβος ότι υπερβολική προσήλωση στην ταχύτητα μπορεί να βλάψει την ορθότητα. Ο δεύτερος λόγος της εγγενούς δυσχέρειας συνίσταται στην επίγνωση ότι η απόδοση και οι επιδόσεις της δικαιοσύνης δεν εκφράζονται με αριθμητικά μεγέθη ούτε προσφέρονται εύκολα σε αντικειμενική αποτίμηση. Όντας η δικαιοσύνη ελέγχουσα και αξιολογούσα λειτουργία χρειάζεται άλλα μέτρα, περισσότερο ποιοτικά και επομένως δυσδιάγνωστα.

Αξίζει πάντως να προσέξουμε ότι κατά την υπογράμμιση τέτοιων αντινομιών ενυπάρχει σημαντική δόση υπερβολής. Φυσικά, μια επειγόμενη, χρονικώς πιεζόμενη ή οιονεί αυτόφωρη δικαιοσύνη είναι

επικίνδυνη δικαιοσύνη. Από ένα σημείο όμως και πέρα, επιμήκυνση της δίκης μπορεί να σημαίνει μόνο χαλάρωση της απαραίτητης διανοητικής συγκεντρώσεως δικαστή και διαδίκων και εναπόθεση της εκβάσεως στο νόμο της αδράνειας ή τη μοιραία φορά των πραγμάτων. Επίσης και η έμφυτη αξιολογική αποστολή της δικαιοσύνης δεν θα έπρεπε να οδηγήσει σε ακρότητες. Διότι πρόκειται πάντως όχι μόνο για κριτική, αλλά και για κρατική λειτουργία, που οφείλει σε ένα σύγχρονο κράτος δικαίου να ανέχεται την εκτίμηση εκ μέρους άλλων, άρα και να ανοίγει τα χαρτιά της.

Η σημερινή παρουσίαση και ανταλλαγή απόψεων πέτυχε τους στόχους που έθεσε σε όλους μας. Και μόνο να έχουμε αποκτήσει συνείδηση του προβλήματος είναι κέρδος. Από εκεί και πέρα ανοίγονται οι στενοί και ευαίσθητοι δρόμοι, που επιδιώκουν να βελτιώσουν την περισσότερη στοχαστική, εσωτερική και ολιγοπρόσωπη κρατική λειτουργία, τη λιγότερο ισχυρή εξωτερικώς και λιγότερο επικίνδυνη, όπως λέγεται αλλού, λειτουργία. Κυρίως όμως εξαρτάται από την ψυχική στάση των κοινωνιών του δικαίου - διοικούμενων και διοικούντων. Οφείλουμε όλοι περισσότερο σεβασμό στη δικαιοσύνη και πληρέστερη ανταπόκριση στα κελεύσματα της. Έτσι ενθαρρύνουμε τη δικαιοσύνη να σέβεται και η ίδια τον εαυτό της.